جەمال نەبەز

کورد و شورش

وتارێکی سەمینارییە کە بۆ یەکەمجار
لە لەندەن لە رۆژی ١٩٩٨/١/٢٤دا بە بانگیشتی
کۆمەڵەی رۆژاوای کوردستان پێشکێش کراوە

لـه جـیـاتی سـەرەتـا

خۆنەرەوەی بەڕێز!

ئەو بابەتانەی لەم بەرگەدا جێگەیان کـراوەتەوە، بریتـین لە چەند سەمینارێك، لەو ریزە سەمینارانەی کە لە کات و شوێنی جیاوازدا و، بە بۆنەی جیـاوازەوە، چ لە ئەلمانیـا و چ لە شـوێنەکـانی دیکەی ئەورووپا پێشکێش بە کۆمـەڵگەی کـوردی ئەورووپا کـراون و زۆربەشـیان لە سـەر کاسێتی ڤیدیۆ و دەنگ وەرگر تۆمار کراون.

هاوبیـری هێـژا و خـۆشـەویست، بەڕێز سیـروان کـاووسی، ئەندامی کۆنگرەی نیـشتـمانیی کـوردسـتـان کـە بە نوێنـەرێتی پارتی سـەربەخۆیی کوردستان لە چوارەمین کۆنگرەی نیشتمانیی کوردستاندا (کە لە لەندەن لە ١٠ ــ ١١/ ١٠/ ١٩٩٨ بەستـرا) چالاکـانە بەشداری کـرد و، لە **«سـەمـیناری «بارودۆخی ئێسـتـەی نەتەوەی کـورد و پێـشـبـینی یەکی دواڕۆژی»** دا ئامـادە بوو، پێـشنیـازی چاپکردنی سـەمـینارەکـان و ئەو وتارانەی کـرد کە هێـشتـا لە شـێوەی پەرتۆکدا بلاو نەکراونەتەوە و، لە هەمان کاتدا جوامێرانە دەستەبەر بوو بـەوەی ئەرکی گرانی خستنە سـەر دیسکێتیان بکێشێ، کە لەم دەرفەتەدا پرپەدڵ سوپاسی هەستی بەرز و هەڵوێستی دڵسۆزانەی دەکەم.

جا ئەگەر ئەم کۆمەڵە سەمینار و کۆڕە زانستی یانە بتوانن سووتێك بە کۆمەڵگەی کورد بگەیەنن، خۆم بە بەختیار دەزانم.

بەرلـین ١٩٩٨/١٢/٢٤
جـەمـال نـەبـەز

کورد و شۆرش

تێبینی: ئەم سەمینارە بۆ یەکەمجار لە ١٩٩٨/١/٢٤دا لە لەندەن بەبانگێشتنی کۆمەڵەی ڕۆژاوای کوردستان پێشکێش کرا و کاسێتێکی ڤیدیۆیی لێ هەڵگیرا. بەڵام کاسێتەکە هێشتا لەنێو کامێراکەدا بوو لەمالی بەڕێز شێرکۆ زێندەڵوش لە لەندەن، کە شەوێکیان دز داهووی بەسەر ماڵەکەی دا و کامێرا و کاسێتی پێکەوە دزی بوو. دووایی هەر ئەم سەمینارە لە نورنبێرگ و لە شاری گۆتینگن (ئەڵمانیا) و بەرلینیش دووپاتکراوەتەوە. کاسێتێکی ئەم سەمینارەی نورنبێرگ هەیە بەڵام ناتەواوە. کاسێتەکەی لەندەن بیرویۆچوونی مامۆستایان ئەحمەد هەردی و خوالێخۆشبوو برایم ئەحمەد و حەمە ڕەسوڵ هاواری لە سەر بوو کە لەو سەمینارەدا ئامادە بوون.

گوێگرانی بەڕێز!

لە کاتی دڵەوە خۆشەهاتن لە هەموتان دەکەم و، سوپاسێکی گەرمیش بۆ بەشداریتان بەم ژمارە زۆرەوە لەم سەمینارەدا.

بەڕێزینە

وەک دەزانن بابەتی سەمیناری ئەورۆمان "**کورد و شۆرش**"ە. جا بۆ ئەوەی پێوەندیی کورد بە شۆرشەوە بە شێوەیەکی زانستانە بخەینە بەرچاو، پێویستمان بەوە هەیە بزانین شۆرش چی یە، واتە سنوور و چوارچێوەیەک بۆ **تێگە** (مفهوم)ی شۆرش دەستنیشان بکەین. بەڵام با جارێ وەک سەرەتایەکی باسەکە وشەی شۆرش لەبارەی زمانەوانی یەوە شی بکەینەوە.

وشەی "**شۆرش**" چاوگی کاری تێنەپەڕ "شۆران" و کاری تێپەڕ "**شۆراندن**"ە. "**شۆر**" لە زمانی کوردی دا بەمانای تیژ (تێژ) و برێو دێ. (سەرنج: وشەی برێوم لە سەرکێشی بزێو داتاشیوە. بزێو بە کەسێک دەبێژن کە زۆر ببزوێ و برێویش شتێکە کە زۆر تیژ بێ و باش ببڕێ). کورد دەبێژن "**سیلاحشۆر**" واتە "چەک تیژ" کە هێندێ کەس بە هەڵە بە "سیلاحشۆڕ" دەری دەبڕن. "**شۆر**" لە زمانی کوردی دا بە مانای "**سوێر**"یش بەکار دێ. بۆ وێنە دەبێژێت: چێشتی بامێکە شۆر بوو، واتا سوێر (سۆر) بوو. وشەی "شۆرباو"ی کوردی کە لە عەرەبی دا بووە بە شوربا و لە

فارسی دا شوربا و لە ترکی دا **چوربا Çorba**، مانای "شۆر بە ئاو"ە، واتە ئاوێك کە خوێ ی تێدایە، کە دیارە ئاو لە زمانی کوردی دا هەر ئاوی خواردنەوە نی یە؛ بەڵکوو بە شلایی (سوائل **Fluids** و**Liquids**) بە گشتی؛ دەبێژن ئاو. وەك ئاوی میوە، ئاوی سەوزە، ئاوی گۆشت (گۆشتاو)، ئاوی گیانەوەر و... هتد.

ئەوجا کاری **"شۆراندن"** لە زمانی کوردی دا بە گەلێك مانا دێ، لەوانە؛ **تێژ کردن و هاندان و راپەڕاندن و گاڵدان و خرۆشاندن و خستنە سەر پلوپا و جموجۆڵ و ئاڵۆش پێ پەیدا کردن و هوروژاندن.** هەر لە زمانی کوردی دا شەڕ و شۆر هەیە کە هێندێك بە هەڵە دەبێژن شەڕ و شۆڕ. شۆر لێرەدا راپەڕینە. لە زمانی کوردی دا وشەی **"شۆرە"** هەیە کە "شۆرە" نێوە و لە "شۆر"ە وەرگیراوە. وەك چۆن وشەی **"بۆرە"** لە "بۆر"ەوە وەرگیراوە. **"شۆرە"بە مانای دزخی هوروژاندن و توند و تیژی و تووڕەیی و تەقینەوە و جموجۆڵ و هەڵچوون بەکار دێ.** ئەوەش دەبێ بزانین کە "شۆرە" مەنی **(مادە)**یە کە لە زەوی دەردەهێنرێ بەزمانی ئینگلیزی **Saltpetre** و بە زمانی ئەڵمانی **Salzpeter**ی پێ دەبێژن و بە زمانی زانست **"نەتراتی سۆدیۆم"**ە. ئەم شۆرە یە لە کوردستان لە سەردەمی کۆندا بۆ دروست کردنی بارووت بەکار دەهێنرا. ئەوجا ئەم وشەی **"شۆرە"**یە هەر بەو مانایە و بەو شێوەیە بەڵام بە **"و"**ی تەنگ " **Ū** "واتە **"شُورە"** چووەتە زمانی عەرەبی یەوە. هەروەها وشەی **"شۆرە"** لە شێوەی **"سەورە"** (سۆرە)دا هاتووەتە زمانی عەرەبی یەوە و بووەبە **"ثورة "** کە واتە ڕەگی وشەی **"ثورة "**ی عەرەبی وشەی **"شۆرە"** و **"شۆرش"**ی کوردی یە. شایانی باسە کە جێگۆڕکێی دەنگی **(ش Ş)** بە **(س S)** وەك چۆن لە زمانی کوردی دا باوە، لە زمانی عەرەبیشدا باوە. بۆ وێنە لە زمانی کوردی دا؛ وشەی **"شیلە"** کە لە بنەڕەتدا **"شیرە"**یە، بووە بە **"سیلە"** (سەرنجی وشەی **"بەرسیلە"** واتە **تریێ ی نەگەیو** بدەن کە **"بەرشیلە"** یە، واتە **"تریێ"** بەرلەوەی شیلە (شیرەی تێ بپەڕێ). هەروەها سەرنجی وشەی **"شەوتاندن"** لە کوردی باکوور و **"سووتاندن"** لە کوردی ناڤیندا بدەن کە بەڵگە مانایان هەیە. ئەوەش دەبێ بێژین کە وشەی **"سُوُر"**ی عەرەبی لە بنەڕەتدا **"شوورە"**یە. **"سُوُر"** لە **"سنوور"**ەوە وەرگیراوە کە بە مانای مەرز **(حدود)**ە **(بەراوردی بکەن لە گەڵ وشەی Ceinture ی فەرەنسی** کە مانای **"پشتێن"**ە). نموونەی دیکە بۆ ئەم جێگۆڕکێی دەنگی **"س" و "ش"** زۆرن. یەکێك لەوانە وشەی **"شەروال"**ی

کوردی یە کە زمانی عەرەبی لە کوردی یەوە وەری گرتووە و کردوویەتی بە **"سروال"** و، وشەی **"باپشتیان"**ی کوردی لە عەرەبی دا بووە بە **"بافستیان"**. هەروەها وشەی **"خەمشە"** کە لە **زمانی ئارامی کۆندا** بە مانای **"پێنج"** دێ، لە زمانی عەرەبی دا وەك **"خەمسە" (خمسة)** دەردەکەوێ. وشەی **"شەما"** کە لە زمانی عیبری دا بە مانای **"ئاسمان"** دێ؛ لە زمانی عەرەبی دا بە شێوەی **"سماء"** (سماء)دەردەکەوێ. ئەوەی باسکردنی لێرەدا پێویستە ئەوەیە وشەی **"سماء" و "شما" لە بنەڕەتدا لە وشەی کوردی ی ئێرانی "ئاسمان"ەوە وەرگیراون.** بناوانی وشەی **"ئاسمان"** وشەی **"ئاسۆ" و "مان"**ە واتە **"ئاسۆمان"**. **"ئاسۆ"** مانای **"افق"ە Horizont** و **"مان"**یش لە زمانی کوردی دا بە مانای **"جێ"یە**، وەك چۆن **"دارەمان"** (کە شوێنێکە لە نێزیك کەرکووکەوە) لە **"دار"** و **"مان"**ەوە هاتووە؛ واتە جێی دار و درەخت". **"هەورامان"** کە بە بۆچوونی من لە بنەڕەتدا **"ئاهورامان"**ە، مانای جێ ی **"ئاهورا"**یە؛ کە **"ئاهورا"**یش خودێ ی زەردەشتی یەکانە. با ئەوەش لێرەدا بێژم کە وشەی **"سەما"** واتە **دیلان، هەڵپەڕین، داوەت کردن** بە شێوەیەکی تایبەتی، لە وشەی **"ئاسمان"** ەوە وەرگیراوە، **واتە هەڵپەڕین و هەڵقوڵانەوە بەرەو ئاسمان. "سەما"** لە **"سۆما"**ی خۆشکی **"رۆما"**وە نەهاتووە.

با بگەڕێینەوە سەر وشەی **"شەما"**ی عیبری. ئەم وشەیە لە **تەورات** دا هەیە؛ **تەورات** لە بارەی هاتنە بوونی جیهانەوە دەبێژێ: **«بڕێشیت بەڕا ئێلۆهیم ئێت هەشەمایم و ئێت هاناڕێتز»**. واتە: **"لەسەرەتاوە خودێ ئاسمانەکان و زەوی هێنایە بوون"** کە بیکەیتە عەرەبی دەبێتە: **"بالرأس (واتە: في البدء خلق الاله السماوات و الارض)**. وەك دەبینین زمانی **عیبری** و زمانی **عەرەبی** دەستە خۆشکی یەکن. لێرەدا سەرنجی وشەی **"ڕێش ..... ی عیبری و "راس"ی عەرەبی** بدەن؛ کە لە یەکەمدا هەمان وشە دەنگی (ش Ş)ی تێدایە و، لە دووەمدا دەنگی (س S)ی تێدایە. زۆر ڕێی تێ دەچێ کە هەر دوو وشەکە؛ **عیبری و عەرەبی، "مێتاتێزی"**ی یەك بن؛ واتە **عیبری و عەرەبی** کە هەردووکیان بە مانای **"بیابانی"** دێن، بەهۆی جێگۆڕکێی دەنگەکانیانەوە بووبنە دوو وشە. ئەم جێگۆڕکێی دەنگە لە کوردیشدا باوە. سەرنجی وشەی **دەرووێش و دەورێش، تیپ و پیت، کن و نك، زیخ و خیز... هتد بدەن.**

ڕاستی یەکەی ناتوانم بێژم سەردەمی وەرگرتنی وشەی **"ئاسمان"**ی کوردی لە

لایەن زمانی **عیبری** (واتە ئارامی کۆنەوە) و بوونی بە "**شەما**" لە کەبنێ وەیە. دوور نی یە بگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی یەکجار کۆن؛ کاتێك کە جووەکان دەربەدەر کران بۆ **ولاتی میدیای جاران (کوردستانی ئەورۆ)**. ئەوەتە **تەورات** چیرۆکی سەردەمی **مادەکان** دەگێڕێتەوە و **زۆر پەسنی میواندارێتی و دۆستایەتی و رەوشتبەرزی و لەسەر کردنەوەی لێقەوماوان و رێزگرتنی پەیمان و هەڵسوکەوتی باژێرڤانانە (مدنی)ی مادەکان دەدا**.

ئەوجا با بێینەوە سەر وشەی "**ثورة**" و "**سَورة**" لە زمانی عەرەبی دا. بەڕاستی زۆر هەوڵم دا بزانم کەبنێ ئەم دوو وشەیە لە کوردی یەوە پەیوەندەتە نێو زمانی عەرەبی؛ بۆم دەرنەکەوت. شایانی باسە؛ وشەی "**ثورة**" و "سورة" نە لە **قورئان** و نە لە **حەدیسی پەیامبەر (د)** و **نە لە وێژەی عەرەبی پێش ئیسلامدا** بەرچاو دەکەوێ. دوور نی یە لە سەردەمی **ئەمەوی یەکان** دا یان **عەباسی یەکان** دا بووبێ، کاتێك شۆرش و بەرخۆدانی کورد بەرامبەر بە داگیرکەرانی عەرەب پەرەی سەند و کورد بە زنجیرەیەك بەرخۆدان و ڕاپەڕین و بزووتنەوەی چەکدارانە کەوتە بەربەرەکانیی فەرمانڕەوایانی عەرەبە موسڵمانەکان و ، مەزنترینی ئەم بزووتنەوانە کە بێ دوودڵی بتوانرێ نێو بنرێ "**شۆرش**" شۆرشی هەژاران و ڕووتەی کورد بوو **بە سەرزکایەتیی فەیلەسووف و پاڵەوانی نەتەوەی کورد پاپەکی خوڕەمدین** کە دوایی باسی دەکەین.

لێرەدا بە پێویستی دەزانم ئەوە بڵێم کە **فارسەکانیش** وشەی "**شۆرش**" (شورش) بەکار دەبەن؛ بەڵآم نەك بەو مانایەی کە کورد بەکاری دەبەن. وشەی "**شۆرش**" لە کوردیدا بەرامبەر بە **revolution** ی ئینگلیزی و فەرەنسی و ئەڵمانی یە کە لە بنەڕەتدا وشەی **revolvere** ی لاتینی یە و بە مانای خۆڵدان بۆ دوواوە و پێچدان بۆ پشتەوەیە. بەڵآم فارسەکان وشەی "شۆرش"(**شورش**) بۆ ناژاوە و **پشێوی** و **سەرپێچی** کردن بەکار دەبەن، کە ئەم وشەیە لە زمانی ئەڵمانی دا:

Unruhr و Aufruhr و لە زمانی ئینگلیزیدا insurrection و revolution دەگرێتەوە. ئەم وشەیە هێندێك جار لە زمانی ئەڵمانی دا دەبێتە revolte. بۆ وێنە ئەڵمانەکان لە کۆتایی شەستەکاندا بە ڕاپەڕینی خوێندکارەکانیان دەگوت:

Studentische revolte واتە سەرپێچی و پشێوی خوێندکاران. فارسەکان

بە "شۆرش"ی کوردی دەبێژن "انقلاب". کە ئەم وشەیەیان لە زمانی عەرەبی یەوە وەرگرتووە، بەڵام بەو مانایە بەکاری ناهێنن کە زمانی عەرەبی بەکاری دەهێنێ. وشەی "انقلاب" لە زمانی عەرەبی دا بە مانای "هەڵگەڕانەوە"و "ژێروژوور" بوونەوە دێ کە بە زۆری بۆ **کودەتای سوپایی** بەکاردەبرێ، **یان بۆ دۆخێك کە کەسانێك بچن بە زۆر کاریەدەستانی رژێمێك لەسەرکار لابەن و خۆیان بچنە جێ یان، یان خەڵکێکی دیکە بخەنە شوێنیان، بێ ئەوەی دەست بەبن بۆ نرخ و نەرێتی سیستەمی لا دراو.** راستی یەکەی وشەی "انقلاب" کە لە کار (فعل)ی «قلب» واتە هەڵگێڕانەوە هاتووە؛ لە بنەڕەتدا عەرەبی نی یە؛ بەڵکو کوردی و فارسی یە. **«قلب» هەڵگێڕانەوەیە و ئێستەش لە کوردی دا وشەی قڵپکردنەوە و قولپاندن (بە کرمانجی ی باکوور)** بەکار دەبرێ. وشەکە وشەیەکی هێند و ئەوروپایی یە و؛ پێوەندیی بە وشەی **لاتینی ی Collapsus** وە هەیە، کە بەمانای **داڕووخان و قلپ بوونەوەیە** و لە ئەڵمانی دا بووە بە **Kollaps** و بە ئەڵمانیی پەتی — **Zusammenbruch** ، واتە **هەرەسهێنان**.

لێرەدا حەز دەکەم بۆ پێکەنین چیرۆکێك بگێڕمەوە. **پاش کودەتای عەبدولکەریم قاسم لە عێراق (١٩٥٩/٧/١٤)** رۆژێکیان لە بەغدا دەمەتەقێ یەك لە نێوان کوردێکی سەر بە پارتی کۆمۆنیستی عێراق و کوردێکی سەر بە پارتی دێمۆکراتی کوردستان دا دروست بوو. **کۆمۆنیستەکە دەستووشاندنی سوپای عێراقی لە بنەماڵەی شا فەیسەڵ و گۆڕینی سیستەمی شایەتی بە سیستەمی کۆماری بە شۆرش** دادەنا و کوردە سەر بە پارتی بەکەش دەیگوت نەء ئەمە "ئینقلابە". کە بە کۆمۆنیستەکەم گوت بۆچی وادەزانیت شۆرشە. گوتی چونکە حکوومەتی نوێ دژی ئیمپریالیزمی ئەمریکا و بەریتانیایە و دۆستی **یەکێتیی سۆڤێتە** و پێشکەوتنخوازە. گوتم: بۆچی پێشکەوتنخوازی ئەوەیە تۆ دۆستی یەکێتیی سۆڤێت بیت؟، گوتی : "ئا. چونکە ئەگەر تۆ دۆستی سۆڤێت نەبوویت، ئەوا بتەوێ و نەتەوێ ! پیاوی ئەمریکایت". ئەوجا بە کوردە پارتی بەکەم گوت؛ ئەی تۆ چۆن ئەم بارەی ئێستە بە "ئینقلاب" دەزانیت؟" گوتی: "پاش هەموو ئینقلابێك خەڵك لە سێدارە دەدەن، ملیان دەکەن بە پەتدا کە پەتەکەش قولاپێکی پێوەیە. "ئینقلاب" خۆی لە "قولاپ"ەوە هاتووە. واتە ملی خەڵك دەکەن بە قولاپ دا". لێرەدا واز لە فەرمودەی ئەو دوو

هاوولآتی یە بەڕێزە دێنم و، بەر لەوەی دڕێژە بە باسەکەم بدەم، کەمێك لەسەر وشەی قولاپ دەڕۆم. قولاپ و قولاپە هەردووکیان بە یەك مانا لە زمانی کوردی دا هەن. بۆ وێنە پیرە مێرد دەبێژێ:

گیانە بەسیەتی، گیانە بەسیەتی — توخوا بەسیەتی؛ دەرد و مەینەتی
هەر هێندە دەبێ تووشی و نەگبەتی — قنیاتم تەنیا ژاراوی پەتی
لە نەحسی چارە و بەختی گومڕاهم — عالەم بێزارە لە نالە و ئاهم
ئەجدل **قولاپەی** گیر کرد لە جەرگم — نیشانم ئەدا نیشانەی مەرگم
ئەوا هەناسەم کەوتە ژمارە — هێندەی نەماوە؛ وا ئەمرم دیارە

ئەم هۆنراوەیەم وەك پشتیوانەیەك بۆ وشەی **قولاپە** خوێندەوە، ئەگەنا ئەمە لەبەر خاتری هۆنراوەکە نەبوو. هەڵوێستی من بەرامبەر هۆنراوە و هۆنەران نەگۆڕاوە و، رۆژێکیش دێ بکەومە وێژەی ئەم باسە.

قولاپ یان **قولاپە** لە زمانی کوردی دا بە پارچە ئاسنێکی **گر (خڕ)** دەبێژن. ئەم وشەیە رەگێکی هێند و ئەوروپایی هەیە و ، تەنانەت لە زمانی **سلاڤی** کۆندا؛ وشەی **کولا** هەیە کە مانای "**خڕ**"ە. لە زمانی کوردیشدا دەبێژن: **قولی مست؛** واتە کە مستت **گرد (خڕ)** دەکەیبەوە، هەروەها "**قولە پێ**" هەیە لە کوردی دا واتە شوێنی **خڕی پێ**. هەر لەم وشەی "کولا"یەوە کە وشەیەکی **سلاڤی کۆنە**؛ زمانی **چێکی** وشەی **کولیچەی** داتاشیوە کە کەوتووەتە زمانی **ئەڵمانی نەمسایی و، هەر لە ولآتی چێکەوە خۆی کێشاوە تا کوردستان.**

هاوولآتانی بەڕێز:

تا ئێرە باسی ئێتمۆلۆژیای وشەی **شۆرش** و خزمەکانی بوو؛ خستمانە ژێر هوردە بینی لێکۆڵینەوەی زمانەوانی یەوە؛ هیوام وایە کە کورد بتوانن فەرهەنگێکی ئێتمۆلۆژیا بۆ زمانی کوردی چێ بکەن. ئەوەی ئەز لە دەستم هاتبێ لەم بارەیەوە بۆ شیکردنەوەی گەلێك وشە و بردنەوەیان بۆ سەر بنەچە و رەچەڵەکیان؛ درێخم نەکردووە؛ بەڵآم نە جێ و رێ ی من و نە تەمەنی من رێ دەدەن بەوەی فەرهەنگێکی ئێتمۆلۆژیای زمانی کوردی بنووسمەوە.

ئێستە با بزانین شۆرش وەك تێگەیەکی رامیاری و کۆمەڵایەتی چییە!:

ئێمە کە دێینە سەر وشەی شۆرش یەکەم شت کە سەرنجی مرۆڤ رابکێشێ ئەوەیە

کە **شۆرش بزووتنەوەیەکی بەگرۆپفە**. بەڵام هەر شۆرش بزووتنەوەیەکی بە گرۆپف نی یە، هێندێك بزووتنەوەی دیکەش هەن کـە، لەم رووەوە لە بابەتی شـۆرشن، وەك: **راپەڕین، ئاژاوە، هەستان، رابوون، پشێوی، بەرخۆدان، سەرهەڵدان.** ئەمانە هەموو بزووتنەوەی بەگـرۆپفن. لەبەر ئەوە دەبێ بزانین تایبـەتکاری شـۆرش چی یە کـە ئەمانەی سەرەوە لە شۆرش جیا دەکاتەوە.

شۆرش بە مانا زانستانەکەی بزووتنەوەیەکە دەبێ بە هۆی گۆڕانێکی بنچینەیی ی ئەو نرخ و نەرێتانەی کە لە کۆمەڵگەدا ڕەوان و، پرکردنەوەیان بە نرخ و نەرێتێکی دیی جیـاواز لە هی پێشـوو. بە مـەرجێ شێوەی ئەو گۆڕینە لە دەستوور و زاگـۆن (قـانون)ی ئەو وڵاتە یان ئەو دەوڵەتەی کە لە بنەوە هەڵدەتەکێنرێ؛ دەستنیـشـان و ڕەچاو نەکرا بێ.

کـەواتە **شـۆرش بزووتنەوەیەکی نازاگـۆنی یە کـە دەبێ بە هۆی گـۆڕینی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی، یان رامیاری، یان ئایینی، یان ئابووری، یان ناسیۆنال؛ لە بنچینەوە و پرکردنەوەی جێ ی ئەو سیستەمـە بە سیستەمێکی دیکەی جیاواز لەوەی پێشـوو، بێ ئەوەی ئەو بزووتنەوەیە خـۆی بیەستێ بە دەستوور و زاگـۆنی ئەو دەوڵەتە یان ئەو کۆمەڵگەوە کەوا بزووتنەوەکـە لە چوارچێوەی دا ڕوو دەدا.** ئەوجا کە ئەمە ڕوون بووەوە بۆمان؛ ئەوا شێوەی هێنانە دی ئەو گۆڕینە هیچ دەورێك ناگێڕێ لە دیاریکردنی دا. بۆ نموونە: ئەو بزووتنەوەیەی شـۆرشـەکـە بە ئەنجـام دەگـەیـەنێ، بزووتنـەوەیـەکی چەکـدارانـە بێ یان بێ چەك بێ. سـوپای وڵاتێك بیکا، یان جۆتکاران، یان کرێکاران، یان ژنان، یان خوێندکاران، یان مـەلاکانی ئەو وڵاتە بیکەن؛ ئەوە هەمووی وەك یەکـە. کـەواتە **شـۆرش هەر بە مـانای خوێنڕشتن و چەك وەشاندن نی یە، و هەمـوو چەك وەشاندنێکیش شۆرش نی یە.** بۆ نموونە: لە سـاڵی ١٦٨٨ ــ ١٦٨٩ دا لە ئینگلستان شۆرشێك ڕووی دا کە بوو بە هۆی لابردنی **شا جێمسی دووەم** و پەسندکـردنی "**دەستووری ماف**" کـە ئەم دەسـتـوورە **سەروەرێتی پەرلەمانی** لە جیـاتی **مافی نێزدانی شاکان** جێگر کرد. ئەم شـۆرشـە بێ چەك و بێ خوێنڕێژی ڕووی دا و ، هەر لەوەشـەوە نێـوی بە "**شـۆرشی بێ خوێن**" بەنێوبانگە. هەروەها شۆرشی پیشەسازی لە ئەوروپا بێ چەك ڕووی دا. شۆرشی پیشەسازی کە بە داهێنانی مـەکـینەی هەڵم لە لایەن **جێـمس واتـەوە لە ١٧٦٦دا** دەسـتی پێکرد،

شێوەی بەرهەمهێنانی لە کۆمەڵگەی ئەورووپایی دا **بێ چەك و خۆنەرشتن لە بنچینەوە گۆڕی**، کاتێك ئامیر (آلة) جێی کاری دەستی گرتەوە و، شەمەندەفەر و پاپۆڕی هەڵم و لۆری بارهەڵگرتن داهاتن و کارخانەی گەورە گەورە کەوتنە کار و جیاوازیی نێوان چینەکان و تۆژەکانی کۆمەڵگە پتر چلوورەی بەست، **چینی کرێکار و چینی سەرمایەدار پەیدا بوون**.

بەڵام **شۆرشی ئەمریکا** کە سەرەتاکەی لە ساڵی ١٧٧٥دا رووی دا و، ساڵێك دووای وی جارێ سەربەخۆیی ی کۆلۆنی یەکانی بەریتانیای دا و، لەشکرێکی نیشتمانیی بە سەرۆکایەتیی جۆرج واشنتن پێك هێنا؛ **شۆرشێکی چەکدارانە بوو لە** ١٧٨١/١٠/١١ دا (لەشکری نیشتمانیی ئەمریکا لەشکری کۆلۆنیالیستە بەریتانیایی یەکانی شکاند و بەریتانیا ناچار بوو لە **کۆنگرەی ڤێرسای لە** ١/٢٠/ ١٧٨٣دا)، دان بە **سەربەخۆیی ی ئەمریکا** دا بنێ بە سەرۆکایەتیی **جۆرج واشنتن**.

هەروەها **شۆرشی فەرەنساش کە** لە تەباخی ١٧٨٩دا رووی دا ؛ بە چەك و خۆنەرێژی یەکی یەکجار زۆر توانی گەلێك نرخ و نەرێتی کۆمەڵایەتی و ئاینی بگۆڕێ. شۆرشی فەرەنسا **رژێمی شایەتیی ملهۆڕی گۆڕی بە رژێمێکی کۆماریی دێمۆکراتی**. لیکۆڵەرەوەکان لەبارەی هۆی هەڵگیرسانی شۆرشی فەرەنساوە یەك نین، بەڵام هۆی هەڵگیرسانی شۆرشی فەرەنسا هەرچی یەك بووە؛ با بڵێ، ئەوەی ناشکرایە ئەوەیە کە جەماوەر کەوتنە بزووتنەوە و **درۆشمی دادپەروەری و نازادی و برایەتی** یان هەڵگرت، کە لەوە پێش بە خەونیش نەدەبینرا... خەڵکەکە خۆیان لە ١٧/ ٦/ ی ئەو ساڵەدا پەرلەمانێکیان بە نێوی "ئەنجومەنی دامەزرێنەر"ەوە پێکەوە نا و، لە ١٤/ ی تەموزی ئەو ساڵەدا جەماوەر پەلاماری **بەندیخانەی باستیلی** دا و گەلێك لە پاسەوانەکان و زیندانی یەکانیش کۆژران و لە ١٤/ ٨ دا **ئەنجومەنی دامەزرێنەر هەموو ئیمتیازاتی دەرەبەگایەتی ی لابرد** و لە ١٧٩١دا دەستوورێکی دانا بۆ ولاّت کە ئەم دەستوورە دووایی بوو بە بناخەیەك بۆ داخوێانی کردنی مافی مرۆڤ لە جیهاندا. هەروەها جەماوەر لە ٨/١٠/ ١٧٩٢دا پەلاماری کۆشکی شای دا و، گەلێك پاسەوانی کۆشك کۆژران و، هەر لە ٩/٢١ی ئەو ساڵەدا **کۆنگرەی نیشتمانیی سیستەمی شایەتی لابرد و گۆڕی بە سیستەمی کۆماری** و ، لە کانوونی دووەمی ١٧٩٣دا **شا لویس** و، گەلێك کەسایەتیی ناسراوی وەك کیمیازانی

بەنێوبانگ **لافوازێ** بە تۆمەتی خیانەت لە سێدارە دران. جا هەرچەندە پاش ئەوە بەرەی **کۆنەپارێز** توانی بۆ ماوەیەك بێتەوە سەرکار، بە تایبەتی لە پاش **کودەتای ناپلیۆن** لە ۱۷۹۹/۱۱/۱۹دا؛ بەلآم **بۆرژوازیی سەرمایەداریی فەرەنسا** بە تەواوی جێی خۆی کردەوە و، **دەرەبەگێتی** بە جارێ نەهێشت و، کاریشی کرد سەر تەواوی ئەورووپا. هەر لەمەشەوە هورده بۆرژوازیی فەرەنسا دەوڵەتی **تێرێتۆریالی** گۆڕی بە **دەوڵەتی ناسیۆنالْ** و، ئەوجا هێدی هێدی لە هەموو ئەورووپادا دەوڵەتی ناسیۆنالْ دروست بوون.

لەبەر رۆشنایی ئەم باسەی سەرەوەدا بۆمان دەردەکەوێ کە **بزووتنەوەی "جۆن ترکەکان" بە سەرۆکایەتیی مستەفا کەمال (ئەتاترك)** شۆرش بوو، چونکە **سیستەمی خەلافەتی ئیسلامیی عوسمانی گۆڕی بە سیستەمی جیهانیی نا ئاینیی تۆرانێتی. ئەمە بێجگە لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی ناسیۆنالی ترك لە جیاتی دەوڵەتی تێرێتۆریالی عوسمانی و گۆڕینی ئەلفوبێی ترکی لە ئەلفوبێی رۆژهەلآتی یەوە بۆ لاتینی.**

بزووتنەوەی چەکدارانەی ئۆکتۆبەری ۱۹۱۷ لە ئیمپراتۆریی **رووسیای قەیسەری** دا شۆرش بوو، چونکە نەك هەر **رژێمی قەیسەری گۆڕی بە رژێمی بۆلشەوێکیی سۆڤێتی**، بەڵکو زەوی و زاری تایبەتیشی کرد بە **مالی دەوڵەت و سیستەمی کۆلخۆزی هێنایە پێشەوە** و، **باوەڕ کردن بە خودێ و باوەڕ پێنەکردنی وەك یەك لە قەڵەم دا بە پێی قانوون، بە لابردنی دەسەلآتی کلیسەی دیانی، ئەوەش لە رێی بەکارهێنانی زۆر و خوێنڕێژی یەکی لە تام بەدەر و کوشتنی هەزاران کۆلاك و رێبەندکردن (منع)ی ئازادی لە هەموو رەخنەگر و بەرهەڵستکەرێك.**

هەروەها بزووتنەوەی **پێرسترۆیکا** لە ئیمپراتۆرێتیی سۆڤێتیدا بەسەرۆکایەتیی گۆرباچۆڤ شۆرش بوو؛ چونکە **سیستەمی سەرمایەداریی دەوڵەتی گۆڕی بە سیستەمی سەرمایەداریی تایبەتی (اهلي) و، سیستەمی تاکە حیزبی گۆڕی بە سیستەمی فرە حیزبی، بەلآم بێ خوێنڕێژی و بە خشکەیی. بێجگە لەوەش ئیمپراتۆرێتی سۆڤێتیی لە بنەڕەتەوە هەڵوەشاندەوە و هێندێك لەو گەلانەی کە دەوڵەتی سەربەخۆیان نەبوو؛ وەك گەلە ترکزمانەکان؛ بوونە خاوەن دەوڵەت و هێندێك گەلانی دیکە وەك گەلی کورد لە جاران بەشخوراوتر بوون و بوونە ئاردی نێو دڕك و**

کۆچەر.

بزووتنەوەی جەنەرال عەبدولکەریم قاسم لە ١٩٠٨/٧/١٤دا لە عێراق، لەیەک رووەوە شۆرش بوو. چونکە سیستەمی دەوڵەتی عێراقی لە دەوڵەتێکی نا ناسیۆنالییەوە گۆڕی بە سیستەمی ناسیۆنالی عەرەبی و، رژێمی نیوە دێمۆکراتی، نیوە ئۆتۆریتێری گۆڕی بە رژێمێکی میلیتاریستی تۆتالیتێر.

جا ئەگەرچی چەند حیزبێکیش هەبوون، بەڵام هەموو حیزبی بێ دەسەڵاتی نائازاد بوون. شۆرشی نیوەناچڵی قاسم، بوو بە هۆی هەڵگیرسانی شۆرشی بەعسی و دەوڵەتی عێراق بە جارێک بوو بە دەوڵەتی ناسیۆنالی عەرەبی، خاوەن رژێمێکی میلیتاریستی تۆتالیتاریستیی تێرۆریستانە.

بزووتنەوەی مەلاکان لە ئێران شۆرش بوو. نەک لەبەر ئەوەی مەلاکان بەسەرۆکایەتیی خومەینی رژێمی شایەتیی چەند هەزار ساڵەیان کرد بە رژێمێکی کۆماری، بەڵکو ئەو سەنگ و تەرازووە شێوە لیبەرالەی کە حکوومەتی شا بە کاری دەبرد لە بنەڕەتەوە گۆڕا. رژێم بوو بە رژێمێکی ئیسلامیی شیعەگەریی خومەینی یانە و، هێندێک قانوونی سزای ئیسلامی خرانە کار لە جیاتی قانوونی لیبەرالی لە ئەورووپاوە خواستراوی سەردەمی شا. لێرەدا مەبەستم ئەوە نی یە بێژم **رژێمی حەمەرەزا شا** لیبەرال بوو وەک ئەوانەی ئەورووپا. نەخێر. **لەسەردەمی شادا ئازادیی رامیاری نەبوو**، بەڵام ئازادیی تایبەتی تا سنوورێک هەبوو. بۆ وێنە: هەموو کەسێک دەیتوانی چ جۆرە جلکێک بخوازێ لەبەری بکا، کراڤات لە مل ببەستێ یان نەیبەستێ. ئەلکۆل بخواتەوە یان نەخواتەوە، نوێژ بکا یان نەیکا. ژنان دەیانتوانی پێچە بگرنەوە یان نەیگرنەوە، **سەربەستیی تایبەتی هەتا هەندازەیەک هەبوو.** ئەم جۆرە سەربەستی یە لە بنچینەوە نەما.

بزووتنەوەی **سوپای لیبیا** بەسەرۆکایەتیی سەرهەنگ **موعەمەری قەزافی** کە بە **شۆرشی فاتیح** بەناوبانگە و لە ١٩٦٩/ ٩/١دا رووی دا، شۆرش بوو،نەک لەبەر ئەوەی رژێمی شایەتیی گۆڕی بە کۆماری، بەڵکوو لەبەر ئەوەی سیستەمی کۆمەڵایەتی و بەڕێوەبەرێتی و حیزبایەتی لە بنچینەوە گۆڕی، بە دروستکردنی کۆنگرەی گەلیر (**موءتمرات شعبیة**) لە جیاتی حکوومەت و، **داننان بە مافی نەتەوەی کورددا بۆ سەربەخۆیی ی کوردستان**. ئەمە لە کاتێکدا کە هیچ دەوڵەتێک و

هیچ سەرۆك دەوڵەتێك تا ئێستە نەیوێراوە خۆی لەو باسە بگەیەنێ. بە تایبەتی سەرکردەکانی عەرەب و ترك و فارس. **قەزافی** بەمە پەردەیەکی درۆ و دەڵەسە و ترسی بەجارێك دڕاند.

بزووتنەوەی نازیتی لە ئەڵمانیادا شۆرش بوو. **چونکە سیستەمی دێمۆکراتی لیبەرالی گۆڕی بە سیستەمێکی دیکتاتۆریی رەگەزپەرستانەی دژ بە هەموو کەسێك کە لە رەگەزی گوایە ئاری نەبێ و، سیستەمی چەند حیزبیشی گۆڕی بە سیستەمی یەك حیزبی، حیزبی نازی. (١)**

بزووتنەوەی **رۆشنبیرانەی مرۆڤ دۆستانەی** زانای ترك **ئیسمایل بێشکچی** دژی بیرو بۆچوونی تۆرانێتی؛ لە بنەڕەتەوە بزووتنەوەیەکی شۆرشگێڕانە بوو. **بێشکچی کوردستانی بە کۆلۆنی یەکی ئنتەرناسیۆنالی داناوە** و لە ڕێی ئەو بەرهەمانەوە کە بە نووسین خستنیە بەرچاوی ملیونان خەڵك، **شۆرشێکی رۆشنبیری** بە شێوەیەکی ئاشتیخوازانە هەڵگیرساند، بەڵام بوو بە هۆی ئازاردان و گرتن و زیندانی کردنی دەیان سالّ و تا ئەورۆش(٢).

بڵاوکردنەوەی **یەکەمین رۆژنامەی کوردی بە نێوی "کوردستان"ەوە لە مانگی نیسانی ١٨٩٨دا** واتە سەت سالّ لەمەوبەر، شۆرشێك بوو لە مەیدانی بەکارهێنانی دەزگەی راگەیاندنی جەماوەری دا، کە هەر بەم بۆنەیەوە پیرۆزبایی ی سەت سالّەی رۆژنامەگەریی کوردی لە هەموو لایەك دەکەم.

دامەزراندنی **یەکەمین چاپخانە** لە کوردستاندا (لە ١٩١٥ لە شاری حەلەب) لە لایەن بەهەشتی **داماوی موکریانی** یەوە شۆرشێکی گەورە بوو لە مەیدانی تێکنۆلۆژیای راگەیاندن دا، چونکە کورد پێش ئەوە چاپخانەیان بە خۆیانەوە نەدیبوو.

دامەزراندنی **تەلەفیزیۆنی مێد Med TV** لە ١٩٩٥دا شۆرشێکی گەورەی دیکە بوو لە مەیدانی تێکنۆلۆژیای راگەیاندنی جەماوەریدا، بەتایبەتی بۆ نەتەوەیەکی بێ دەزگەی دەوڵەتی وەك کورد. مێد تی ڤی دەورێکی دیاری هەیە لە گۆڕەپانی خۆناسین و هۆشیارکردنەوەی کورد و نێزیککردنەوەی شێوەکانی زمانی کوردی دا(٣).

هاتنەکایەی فەلسەفە و ڕێبازی **کاژیك** لە کوردستاندا لە ١٩٥٩/٤/١٤دا

شۆرشێکی رۆشنبیرانە بوو بۆ هەرەسپێهێنانی کۆشکی تۆتالیتاریزمی چەپاڕۆ لە هەموو جیهاندا. ئەوانەی تا دوێنێ تیر و شیریان دەسوو لە کاژیک، ئەوەتە ئەورۆ وشەی "نەتەوەیی"یان کردووە بە وێردی زمانیان.

بەمانەی سەرەوەدا تێگەیشتین کە هەر شۆرشێک بریتی یە لە بزووتنەوەیەک کە دەبێ بە هۆی گۆڕینی چمکێکی بنەما، یان تەواوی بنەمای کۆمەڵگەیەک لە ڕێی پرکردنەوەی سیستەمی ڕەوا (راهن) وە بە سیستەمێکی دیکەی جیاواز لەوەی پێشوو. دیارە هەموو بزووتنەوەیەک کە ئامانجی ئەم جۆرە گۆڕینە بێ و، نەگاتە ئەو گۆڕینە و لەنێو بچێ، پێی دەگوترێ بزووتنەوەیەکی شۆرشگێرانە. کەواتە هەر شۆرشێک سەنگ و تەرازوویەک دێنێتە پێشەوە کە لە سەنگ و تەرازووی پێشوو ناچێ. بۆ وێنە: سەنگ و تەرازووی رژێمی سۆڤیاتی کۆمۆنیزمی دەوڵەتی بوو. سەنگ و تەرازووی رژێمی مەلاکانی ئێران شیعەگەرێتی یە، سەنگ و تەرازووی رژێمی ئەڵمانیای نازی ڕەگەزپەرستی بوو. سەنگ و تەرازووی شۆرشی فەرەنسا دێمۆکراتی لیبەرالی و هاونیشتمانی بوو. سەنگ و تەرازووی شۆرشی مستەفا کەمال ئەتاترک و هاوکارەکانی تۆرانێتی بوو. سەنگ و تەرازووی کاژیک ئازادی و یەکسانی و دەوڵەتی نەتەوەیی بوو.

ئەوجا ئێستە هەر بەم لێکدانەوەی سەرەوەمدا دەردەکەوێ کە **شۆرش بزووتنەوەیەک نی یە کە هەر دەبێ پێشکەوتنخواز بێ. شۆرش هەیە دووا کەوتنخوازە.** ڕاستی یەکەشی ئەوەیە، تا ئەورۆ لە هەموو جیهاندا بە دەگمەن شۆرش ڕوویان داوە کە پێشکەوتنخواز بووبن، یان سەنگی لایەنی پێشکەوتنخوازی یان لە سەنگی لایەنی دووا‌کەوتنخوازی یان گرانتر بووبێ. **شۆرش بە زۆری هاوڕازی ڕك و کینە و هەستی تۆڵەسەندنەوە و دەستدرێژی بووە بۆ سەر مافی مرۆڤ.** ئەمەش ڕاستی یەکە نابێ چاو بپۆشرێ لێی. دەشزانم ئەم قسەیە بەدڵی گەلەك کەس نی یە.

ئێستەکە وا هاتووینەتە سەر باسی **پێشکەوتنخوازی و دووا‌کەوتنخوازی،** پێویستە بزانین هەر یەکێك لەم دووانە چی یە.

ئەگەر ئێمە مرۆڤ بکەینە بە **تەوەرە (محور)ی ژیان**، دەبێ دان بەوەدا بنێین کە **لە ئێو هەموو تایبەتکار و پێویستی یەکی مرۆڤدا؛ تاکە یەك پێویستی هەیە کە سەر دەستەی پێویستی یەکانی دیکەیە.** ئەوەش ئازادییە. ئازادی پێویستییەکی بنچینەیی

و دەست لێبەرنەدراوی مرۆڤی ژیرە. هیچ گیان لەبەرێك نی یە کە دژی ئازادیی خۆی بێ و، بیەوێ بە ئارەزووی دڵی خۆی واز لە ئازادیی خۆی بهێنێ و دەست هەڵبگرێ لێی. هیچ درندە و هیچ ئاژەڵ و هیچ مەڵێك رازی نابێ بەوەی بە زۆر بیخەیتە کونێکەوە و دەرگە خڕ داخەی لەسەری. هەر کاتێك دەرفەت هەڵکەوت بۆی؛ دەردەپەڕێ و خۆی ئازاد دەکا. هیچ مرۆڤێکی ژیر رازی نابێ بە ئارەزووی خۆی ببێتە کۆیلەی ئەم و ئەو و ئازادی لێ بگیرێ. تەنانەت ئەو دیکتاتۆر و ملهۆڕانەی کە رازی نابن کەس ئازادی هەبێ، رازی نابن ئازادی لە خۆیان بستێندرێتەوە. بە کورتی: **شەڕ و هەرای ئەم جیهانە شەڕە لەسەر ئازادی و، لەبەر ئەوە بوون و نەبوونی ئازادی تاکە پێوەرێکە و تاکە سەنگ و تەرازووەکە بۆ پێوانی پێشکەوتن و پاشکەوتن لە کۆمەڵگەی ئادەمزاددا. چونکە بوونی ئازادی؛ بوونی دەسەڵاتە و نەبوونی ئازادیش؛ نەبوونی دەسەڵاتە و هیچ گیان لەبەرێکیش نی یە بێ دەسەڵاتی رازی بێ. بەڵام کە ئازادی مانای دەسەڵات بێ،** دیارە ئازادی پڕ بە پڕی دەسەڵاتە و پێچەوانەش بە پێچەوانە. واتە **ئازادیی وەك یەك، خۆی لە دەسەڵاتی وەك یەك دا دەنوێنێ.** واتە؛ کاتێك دەسەڵاتی تاکەکەسێك و تاکە کەسێکی دیکە، یان دەسەڵاتی کۆمەڵە کەسێك و کۆمەڵە کەسێکی دیکە، یان دەسەڵاتی گەلێك و دەسەڵاتی گەلێکی دیکە؛ وەك یەك نەبێ، ئازادیی هەر دوو لاش وەك یەك نابێ. جا لەبەر ئەوەی **سروشتی ئازادی وەك تایبەتکارێکی بنەمایی ی هەر مرۆڤێك پێپیلکەیی نی یە، واتە لە پلەپلەکردن و بەش بەشکردن و کەم و زۆری نایێ؛** وەك چۆن سروشتی تەندروستی لە پلەپلەکردن نایێ. بۆ وێنە: مرۆڤێك یان تەندروستە یان تەندروست نی یە. کەمێك تەندروستی مانای نەخۆشی یە و کەمێك نەخۆشیش هەر نەخۆشی یە. دیارە کەمێك نائازادی هەر ژێر دەستەیی یە. بە کورتی: چۆن لە نێوان مردن و ژیاندا پلەیەکی دیکە نی یە، کەمێك ژیان، یان کەمێك مردن نی یە، لە نێوان ئازادی و بندەستی دا پلەیەکی دیکە نی یە. **لە بەر ئەوە ئازادی تەنێ لە دۆخی یەکسانی دا شێوا. (قابل)ی هاتنە دی یە.**

جا ئەگەر ئێمە ئازادی بکەینە سەنگ و تەرازووی پێوانی ئامانج و بەرهەمی شۆرش؛ دەبینین **شۆرشی کۆمۆنیستەکانی رووسیا بە سەرۆکایەتیی لینین و ستالین و شۆرشی شیعەکان لە ئێراندا بە سەرۆکایەتیی ئاخوندە فارس و ئازەری یەکان و**

شۆرشی تۆرانی یەکانی دەوڵەتی عوسمانی بە سەرۆکایەتیی مستەفا کەمالی ئەتاترك و جۆن ترکەکان و، شۆرشی نازی یەکانی ئەڵمانیا بە سەرۆکایەتیی هیتلەر و، شۆرشی جەنەرالْ کەریم قاسم لە عێراقدا و، گەلێك شۆرشی دیکە؛ **شۆرشی پێشکەوتنخوازانە نەبوون؛ بەڵکو پاشکەوتنخوازانە بوون. ئەم شۆرشانە کۆمەڵگەیان بەرەو کۆمەڵگەیەکی تۆتالیتێر، یان میلیتاریست برد؛ کە دەنگی ئازادیی بیرویاوەڕ دەربڕین و بڕیاری چارەنووسی تاکەکەس و کۆمەڵْ و مافی کار و یەکسانیی ژن و پیاو و، گەلێك مافی دیکەیشان لە خەڵك بڕی.** بە کورتی ئەم شۆرشانە نەبوونە هۆی ئەوەی دەسەڵاتی وەك یەك لە هیچ رووبەکەوە، چ رامیاری، چ خوێندەواری، چ ئابووری، چ ئایینی، چ کۆمەڵایەتی، چ ناسیۆنال، بۆ خەڵکەکە پێك بهێنێ، ئەگەرچی نەرێتی کۆمەڵگەکەیان سەرەوژێر کرد و، لەگەلێك رووەوە لە بنچینەوە گۆڕیان. **بە پێچەوانەی ئەمەوە، شۆرشی فەرەنسا، سەرەڕای هەموو هەڵە و خوێنڕێژی یەکی؛ شۆرشێکی پێشکەوتنخوازانە بوو.** هەروەها شۆرشی **پڕۆلیتاریا**؛ سەرەڕای گەلێك لایەنی رەش و چەپەڵی، لە هێندێك رووەوە پێشکەوتنخواز بوو.

ئەوجا با ئێستە لەبەر رۆشنایی ئەم قسانەی سەرەوەدا لە کورد و شۆرش بکۆڵینەوە:

کورد، وەك یەکێك لە نەتەوە هەرە کۆنەکانی رۆژهەڵآت، ئەگەر نەبێژین یەکێك لە نەتەوە هەرە کۆنەکانی جیهان، لە وڵآتێکدا دەژی کە هەر لە کۆنەوە سەرەڕێی پەلاماری گەلان و هۆزە جۆرجۆرەکانی رۆژهەڵآت و رۆژاوا بووە. بەتایبەتی **مەغۆڵەکان و هۆزە ترکەکان و فارسەکان و ئەفغانی یەکان و تاجیکەکان لە** خۆرهەڵآتەوە پەلاماریان داوە. **رۆمەکان لە باکوورەوە و، عەرەبەکان و، هۆزە سامی یەکان** لە باشوورەوە پەلاماریان داوە. **دیارە کە کورد تا ئەورۆ ماوە، هۆی ئەوەیە کە توانیوێتی خۆی بەرامبەر بەم دەستدرێژکەرانە بپارێزێ و لە ڕێ ی بەرخۆدانەوە، چ چەکدارانە و، چ رۆشنبیرانە؛ دەستی درێژیان کورت بکا.** ئەگەر نا گەلێك گەل هەبوون؛ وەك **سۆمەری یەکان و بابلی یەکان و فنیقی یەکان و میسری یە کۆنەکان و ئەکەدی یەکان** کە لە خۆرهەڵآتی ناڤیندا ژیاون و کولتووری مەزنیان دامەزراندووە؛ کەچی ئەورۆ هەتەر و پەتەریشیان نەماوە.

بزووتنەوەی چەکدارانە و رۆشنبیرانەی کورد زۆرن، بەڵآم بە پێی ئەو

بەڵگەنامانەی کە کەوتوونەتە بەردەست: بزووتنەوەیەک کە لە کۆندا رووی داوە و، بە شۆرش دەدرێتە قەڵەم؛ بزووتنەوەی هەژار و رووتەی کورد بووە لە دژی فەرمانڕەوایانی عەباسی و، بە تایبەتی **خەلیفەی عەباسی مستەعسم بیلا (مستعصم بالله)** کە لە ساڵانی ۷۹۰ تا ۸٤۱ ژیاوە. موستەعسەم کە لە ساڵی ۷۹۹ دا پاش مردنی **مەئموونی (مامون)**ی برای کرا بە خەلیفە، کابرایەکی زۆردار و ملهۆڕ بوو. لەبەر ئەوە کورد و فارس و رۆمەکان لێی ڕاپەڕین. ئەویش چوو ژمارەیەکی زۆر **جاشی ترکی** لە ئاسیای نێوەڕاستەوە هێنایە وڵاتی خەلافەتی ئیسلام و، دەستی بەرڵڵا کردن بۆ تاڵان و بڕۆیی و خوێنڕێژی (شایانی باسە کە **تاڵان** وشەیەکی **مەغۆلی** یە و کەوتووەتە نێو زمانی کوردی یەوە). دووایی ترکەکان کە دەسەڵاتیان سەند، کەوتنە چاوترساندنی موستەعسەم. ئەویش ناچار بوو لە جێ یەک نیشتەجێ یان بکا و، داویان دامەزرێنێ، لەبەر ئەوە شارۆچکەی **سامەرا (سامرا)**ی دروستکرد بۆیان، کە لەوێ هێدی هێدی توانەوە و بوون بە عەرەب.

شۆرشی ئەو دەمەی کورد لە نیوەی یەکەمی سەتەی نۆیەمدا بەسەرۆکایەتیی **پاپەکی خورەمدین** هەڵگیرسا. پاپەک کە مێژوونووسە عەرەبەکان بە **"بابەک"** (بابك) نێوی دەبەن؛ چونکە دەنگی پێ **P** لە زمانەکەیاندا نی یە، رۆشنبیرێکی گەورە و سەربازێکی ئازا و نەترسی کورد بوو. پاپەک کە لە کردەوەی جانەوەرانەی کاربەدەستە عەرەبە عەباسی یەکان و جاشە ترکەکانی لە کوردستاندا وەڕس بوو بوو، کەوتە کۆکردنەوەی ژمارەیەک چەکدار لە دەوری خۆی و بانگی خۆ جیاکردنەوەی لە ئیمپراتۆرێتیی **عەباسی** دا **بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێک کە زەوی و زار ملکی تاکەکەس نەبێ، بەڵکوو ملکی گشتی بێ.** چونکە عەرەبە داگیرکەرەکان زەوی و زاری کوردستانیان کردبوو بە ملکی خۆیان و کورد وەک جۆتکار و سەپان و پاڵە کاریان بۆ عەرەبەکان دەکرد لە زەوی خۆیاندا. هەروەها **پاپەک** دەیگوت **دەبێ ژن و پیاو لە کۆمەڵگەدا مافی وەک یەکیان هەبێ.** چونکە عەرەبە داگیرکەرەکان ژنیان بە نیوەی پیاو لە قەڵەم دەدا و وەک کۆیلە و بەندە و کەنیژەک (جاریة) تەماشایان دەکردن. ئەمانە هەر قسە و بەڵێن نەبوون لە لایەن پاپەکەوە، بەڵکوو بە کردەوەش هێنرانە دی و، دەوڵەتی پاپەک لە چیاکانی باشووری کوردستاندا نێزیکەی بیست ساڵێک بەرگەی گرت و ژیا؛ تا خەلیفەی عەباسی بە فێڵ و تەڵەکە و خیانەتی یەکێک

لە سەرکردەکانی **لەشکری پاپەک** کە نێوی **ئەفشین** بوو، توانی پاپەک بگرێ و ببکوژێ. لەشکرەکەی پاپەک هێندە بەهێز بوو، هەموو هەژار و بێ نانێک لە ریزەکەی دا بە کولْ و دلْەوە دەجەنگی. کۆنە میژوو نووسە عەرەبەکان زۆر بێ ویژدانانە باسی پاپەکیان کردووە، بە بوختان دەیێژن کە گوایە پاپەک ئاینێکی داناوە کەس ملکی نەبێ و ژنیش ژنی یەک پیاو نەبێ، واتە ژنێک بتوانێ لەیەک کاتدا شوو بە چەند پیاوێک بکا بە ئارەزووی خۆی. بێگومان هیچ بەلْگەیەک بەدەستەوە نی یە کە پاپەک وای گوتبێ. راستە لە سیستەمی فەرمانرەوایی پاپەکدا یەکسانیی ژن و پیاو هەبوو؛ بەلاّم لە هیچ جێ یەکدا باسی ئەوە نەهاتووە کە پیاو چەند ژنی هەبێ و ژن چەند پیاوی هەبێ. **شایانی باسە کە ژن لە کۆمەلْگەی کوردەواریی پێش ئیسلامدا وەک دیل تەماشا نەکراوە.** کچ بە زیندوویەتی زیندە بە چاڵ نەکراوە؛ وەک عەرەبەکان کردوویانە. ئەگەر ژنی کورد پێش ئیسلام رێز و قەدری خۆی نەبووبێ پاپەک نەیدەتوانی باسی یەکسانیی ژن و پیاو بکا. **شایانی باسە کە کورد لە کۆندا خودێ یەکی ژنیان پەرستووە نێوی ئەناهیتا بووە** کە گەورەترین پەرستگەی ئەم خودێ یە ئەورۆش لە **کەنگەوەری نێزیک کرماشان** ماوە. راستی یەکی دیکە کە زۆر لە کۆنەوە سەرنجمی راکێشاوە ئەوەیە کوڕی ئازا و کچی لێ هاتوو لەنێو کوردەواری دا نێوی دایکیان وەردەگرن؛ نەک نێوی باوکیان. ئەمە نەک هەر لە فۆلکلۆری کوردی دا هەیە، وەک چیرۆکی کارۆسلیڤی، بەلْکوو تا ئەورۆش لە نێو کوردەواری دا هەر ماوە. بۆ وێنە: **خولە پیزە (٤)، گەلاوێژی نەعە خان، مەحەمەد لەیلا (٥)، سەعەدی گەوهەر (٦)**. لەمەش بترازێ دەبێ ئەوە بێژم کە زەوی و زاری بەشێکی گەورەی کوردستان تا نێوەڕاستی سەتەی رابردوو ملکی گشتی بوو، واتە زەوی و زاری کشتوکاڵ هی هۆزێک یان هی چەند گوندێکی نێزیک بەیەک بوو. لەو سالاّنەوە کە عوسمانی یەکان زاگۆنی **"تەنزیمات"** یان داهێنا (١٨٤٣ ـ ١٨٤٩) کەوتنە داگیرکردنی زەویی کشتوکاڵیی کوردستان و نوێنەری خۆیان لەسەر دانا بۆ بەرێوەبردنی. دووایی ئەو زەوی یانە بوونە ملکی ئەو نوێنەرانە و خێزانەکانیان و کاتێکیش **تاپۆ** داهات تاپۆ کرا لەسەریان. بەم جۆرە لە کوردستاندا چینێکی خاوەن زەوی و زاری دەرەبەگ و چینێکی هەژار و جۆتکار و پاڵەی بێ زەوی و زار دروست بوون کە چینە دەرەبەگەکە بە زۆری لەگەلْ حکوومەتی داگیرکەر هاوکاری دەکرد بۆ پاراستنی بەرژەوەندیی یە

تایبەتەکانی خۆی. ئەم میراتە تا ئەورۆش بۆ نەوەی نوێ ماوەتەوە. سیستەمی **گوندپارێز (قزروجو)** کە تۆرانی یەکانی ئەم سەردەمە دایانهێناوە لە باکووری کوردستاندا، درێژەیەکە لەوەی رابردوو.

شایانی باسە کە شۆڕشەواری سیستەمی زەوی و زاری گشتی و شێوەی بەرهەمهێنانی سەردەمی کۆن هێشتا لە نێو کوردەواری دا لە هێندێك شوێندا ماوە وەك شێوەی **"هەرەوەز"** و برشت گرتن لە هێندێك زەوی کە پێیان دەگوترێ **"نێوکۆیی"** واتە ملکی هەموو لایەك **(مُشاع)** و مالی گشتی. ئەمەش ئەو راستی یە دەگەیەنێ کە **سیستەمی سۆسیالیستی** بە لای کوردەوە شتێکی نامۆ نی یە و، کورد ئەم سیستەمەی ناسیوە بەر لە ئەوروپایی یەکان.

لە سالی ۱۲۵۸ ز دا **مەغۆلەکان و هۆزە ترکەکان** بە سەرۆکایەتیی **هەلاکۆ**؛ پەلاماری بەغدادیان دا و بەوە سەروەرێتیی عەرەبی موسوڵمان بەسەر کوردستان و ولاتی فارسدا نەما. هەر چەندە مەغۆل و هۆزە ترکەکان کە بەرەو پێتەختی خەلافەتی عەباسی (بەغدا) تێپەڕین؛ خوێنێکی یەکجار زۆرتریان لە کوردستاندا رژاند و، ماوەیەك بوونە فەرمانبەری هێندێك شوێنی داگیرکراوی کوردستان، لەگەڵ ئەوەشدا کوردستان هەر وندا نەبوو. ئەوەتە **حەمدوڵلای مستەوفی قەزوێنی** لە **کتێبەکەیدا "نزهت القلوب" (سەیرانی دڵان)** کە لە سالی ۷٤۰ کۆچی (۱۳۳۹/٤۰ز) دا بە زمانی فارسی نووسیوێتی، **باسی کوردستانێك دەکا کە لە ۱٦ ستان (پاریزگە) پێکهاتووە** و یەکێك لە کوڕەکانی **سوڵتان سەنجەری سەلجووقی** فەرمانڕەوای بووە. جا لەبەر ئەوەی کورد لەم ماوەیەدا لە سنووری یەك دەوڵەتدا هەموو پێکەوە ژیاون؛ با فەرمانڕەواکەشیان کورد نەبووبێ، بەڵام کورد خۆی لە نێوخۆی دا بووە، پتر دەنگی بەیەك گەیشتووە، توانیوێتی هوردە هوردە خۆی لە دەسەڵاتی بیانی جیا بکاتەوە و **چەند میرنشینێکی سەربەخۆ** دروست بکا. **شەرەفنامە** کە لە سالی ۱۵۹۷/۱۵۹٦ لەلایەن زانا و میرزادەی کورد **شەرەفەدینی بیتلیسی** یەوە نووسراوەتەوە؛ باسی ژمارەیەکی زۆر **دەوڵەت و فەرماندارێتیی سەربەخۆ** دەکا کە لە پێش سەردەمی **شەرەفەدینی بیتلیسی** دا دامەزراون و هێندێکیشیان هەتا سەردەمی شەرەفەدین هەر ماون. دیارە **راگرتنی ئەم سەربەخۆییەش** تا ئەو سەردەمە، واتە کۆتایی سەتەی شانزەیەم لە ئەنجامی شۆرش و بەرخودانەوە بوو دژی داگیرکەرانی

مەغۆل و عەرەب و ترك و فارس. بەلآم ئەم **میرنشینە سەربەخۆیانە** پاش ئەوەی لەگەڵ ترکە عوسمانی یەکان لە سالی ١٥١٥دا رێککەوتن و پێکەوە ئیمپراتۆرێتیی عوسمانی یان دامەزراند، سوڵتانەکانی عوسمانی رێزی سەربەخۆیی ی نێوخۆییی ئەم میرنشینانەیان نەگرت. لەبەر ئەوە کورد لە هەموو لایەکەوە کەوتنە راپەڕین بۆ جیابوونەوە لە ئیمپراتۆرێتیی عوسمانی و وەدەستهێنانەوەی سەربەخۆیی لە رێی شۆرشەوە.

بزووتنەوەی کوردایەتی لەو سەردەمانەدا بەسەرکردایەتیی سەرکردە کلاسیکەکانی کورد بوو. ئەم بزووتنەوانە لە باری ناسیۆنالّەوە شۆرش بوون، چونکە سەرکردە کلاسیکەکان هەوڵی سەربەخۆییی کوردستانیان دەدا، واتە دەیانویست ئەو سیستەمی نایەکسانیی ژێردەستەیی یە؛ بگۆڕن بە سیستەمێکی یەکسانی لەباری ناسیۆنالّەوە، بەلآم لە رووی ئابووری و... هتدەوە بزووتنەوەکان بە شۆرش دانانرێن، چونکە **هیچ گۆڕانێکی** بنچینەیی لەو رووانەوە نەخرابوونە بەرچاو. ئەم **سەردەمەش، واتە سەردەمی سەرکردایەتیی کلاسیك، هەتا کۆتایی جەنگی جیهانیی دووەم درێژ دەبێتەوە،** پاش ئەمە هورده بزرۆزوازیی کورد کەوتە خۆ کۆکردنەوە تا توانی لە حەفتاکاندا، پاش هەرەسهێنانی **شۆرشی ئەیلوول** بە سەرکردەیەتیی **سەرۆك بارزانی،** بە جارێ دەست بەسەر بزووتنەوەی کوردایەتی دا بگرێ.

بزووتنەوەی کوردایەتی لە سەردەمی سەرکردە هورده بزرۆواکاندا کە دەسەلآتیان لە پاش جەنگی جیهانیی دووەمەوە دەستی پێ کرد تا گەیشتە ئەوڕۆ، لە پێشدا زۆر بە کزی و لاوازی و، لە پەنای نێو و نێوبانگی سەرکردە کلاسیکی یەکاندا وەك مەلا مستەفای بارزانی و پێشەوای شەهید قازی محەمەد دەستی پێ کرد، تا گەیشتە پلەی خۆ سەربەخۆ کردن. **بزووتنەوەکانی هوردەبزرۆزوازیی کورد و راپەڕینی چەکدارانەیان ناتوانرێ بە شۆرش بدرێتە قەڵەم.** جارێ لەباری ناسیۆنالّەوە داخوازیی ئەم بزووتنەوانە لە پێشدا ئۆتۆنۆمی بوو و، ئێستەش داخوازی هێندێك لایەنیان لە هێندێك شوێن، بووە بە فیدرالّیتی، کە دیارە **ئۆتۆنۆمی و فیدرالّی هیچیان نابنە هۆی گۆڕینی سنووری دەوڵەتە داگیرکراوەکانی کوردستان لە بنچینەوە؛ بە پێچەوانەی سەربەخۆیی یەوە.** لەباری کۆمەلآیەتیشەوە هیچ گۆڕانێکی ئەرێنی (ایجابی) ئابووری لە پێوەندیی نێوان چین و توێژەکانی کۆمەڵگەدا بەدی ناکرێ.

بۆیە ئەم بزووتنەوانە **بزووتنەوەی ریفۆرمیستانەن** کە بۆ گەیشتنە هێندێك مافی سەرەتایی ی مرۆڤی کورد هەوڵ دەدەن لە سنووری دەستکردی دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستاندا، بەڵام لەبەر ئەوەی بەرێوەبەران و کادیرانی ئەم رێکخراوانە، زۆربەی زۆریان پەروەردەی قوتابخانەکانی داگیرکەرانی عەرەب و ترك و فارسن کە هەموو تۆتالیتێر و میلیتاریست و دیکتاتۆرن، دیارە کارکردی پەروەردەی بیروبۆچوون و ئیدیۆلۆژیای نامرۆڤدۆستانەی ئەم داگیرکەرانە، زۆر بە تایبەتی لەم سەتەیەدا؛ تەزوو و شۆتێکی توندی گەیاندووە بە چینی خوێندەواری کورد و تووشی گەلێك نەخۆشیی دەروونی ی کردووە وەك: **باوەڕ بە خۆ نەکردن و پشتبەستن بە بیانی، بە تایبەتی بە داگیرکەران، شەڕی خۆکوژی لەسەر دەسەلاتی کاتی و شەیدا بوونی خەیاڵی ستالینیستانەی "حیزبی پێشڕەو" و"تاکە حیزب" و "تاکە سەرکردە" و جیانەکردنەوەی درۆ و دەلەسە و خۆ هەڵخڵەتاندن لە دیپلۆماسێتی و، خۆ بەکەم و بچووك زانین بەرامبەر دەرەوە و خۆ بە زلگرتن لە ئێوەوە و دان نەنان بە هەڵەدا و پاساودانی گوناە بە ئۆبالْ خستنە سەر ئەم و ئەو و ئیمپریالیزمی جیهانی و هەڵگرتنی درۆشمی خاپێنەری برایەتیی درۆزنانەی کورد و عەرەب و کورد ترك و کورد و فارس.** بە بیروڕای من، کە ئەم سەرنجەشم زۆر دەمێکە بلاّو کردووەتەوە، بزووتنەوەی کوردایەتیی بەسەر کردەیەتیی هوردەبۆرژوازیی کورد، بە تایبەتی لە رۆژی ئەورۆدا؛ **نە ستراتیژی هەیە و نە تاکتیك.** واتە نازانێ چی دەوێ، لەبەر ئەوە هەر هەنگاوێك کە دەنێ وەك لیسی کوێرانە هاویشتن وایە. چونکە لەسەر هەموو بزووتنەوەیەك پێویستە هەر لەسەرەتاوە بزانێ چی دەوێ و ئامانجی دوور و نێزیکی چی یە، ئەگە نا ناتوانێ تاکتیکێکی راست بەرەو ئەو ئامانجە بخاتە کار. **دووا بزووتنەوەی چەکدارانەی کورد کە لە ۹ یان ۱۱ی ۱۹۶۱دا دەستی پێ کرد، پاش ماوەیەك لە باری ناسیۆنالەوە بوو بە شۆرش بە تایبەتی هەتا کۆتایی شەستەکان،** هەرچەندە سەرکردەکانی شۆرش باسی ئۆتۆنۆمی یان دەکرد، **بەڵام پێشمەرگەی کورد بۆ سەربەخۆیی ی کوردستان شەڕی دەکرد.** گوێ بگرن لە بەشێك لە سرووی **پێشمەرگە** کە **خالید دلێر** لە وێستگەی رادیۆی ئەو سەردەمەی کوردستانەوە بلاّوی دەکردەوە:

پێشمەرگەین، بە هەڵمەتین شێری رۆژی زیللەتین

لە پێناوی سەربەخۆیی ی کوردستان بەخت دەکەین ژیانمان و مالّ و گیان
لە پێناوی سەربەخۆیی ی کوردستان، کوردستان
پێ بنێتە خاکمان دوژمنی کافر دار و بەرد و خۆڵی لی دەکەین بە ئاگر
هەڵگرەوە لەم کێوانە بوونەتە پەندی زەمانە
ئەم ولاّتە گۆڕستانی دوژمنانە

کورت و کرمانجی **پێشمەرگەی ئەو سەردەمە دەیویست سنووری دەوڵەتی داگیرکەری عێراق بگۆڕێ. ئا لەم رووەوە بزووتنەوەی ئەیلوول شۆرش بوو**، بەلاّم بزووتنەوەی کوردایەتیی ئەوڕۆ، ئەوەتە لە هەموو بۆنە (مناسبە) و نابۆنەیەکدا دەبێژێ **"ئیمە لەگەڵ جیابوونەوەی کوردستان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی دا نین"** راستە، ئەم بزووتنەوانە کە لە هێندەك لایەنەوە بە راپەڕینێك دەژمێردرێن بە رووی زۆردارانی بێگانەدا دیارە دەورێکی سەرلێشواندنی داگیرکەرەکانی کوردستان دەگێڕن، نەك خستنی ئەو داگیرکەرانە، بەلاّم ئەگەر بێتو تەماشایەکی بەرنامەی ئەو حیزبانە بکەین کە هێندێك چەکداریان هەیە و بۆ راگرتنی چەکدارەکانیان پێویستی یان بە "یارمەتی"ی داگیرکەرەکانی کوردستانە، دەبینین هیچیان لە **پرۆگرامەکەیاندا سەربەخۆیی ی کوردستانیان نەکردووە بە ئامانج**. بەڵکو لە هەموو نووسینەکانیاندا سۆزن لەسەر ئەوەی کە نایانەوێ سنووری ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان داگیرکردووە تێك بدەن. تەنانەت **پێ کێ کێ** کە پاش دامەزراندنی لە ۱۹۷۸/۱۱/۲۷دا و هەتا ئەم یەك دوو ساڵەی دووایی **باسی سەربەخۆیی کوردستانی دەکرد**، وازی لەو ستراتیژە هانی و گۆڕی بە فیدراسیۆن لە سنووری دەوڵەتی ترکدا(۷). **بە کورتی حیزبە گەورە چەکدارەکانی کوردستان لە باری ناسیۆنالەوە "شۆڕشگێڕ" نین و بزووتنەوەکەیان "شۆڕش" نی یە بەڵکو "ریفۆرمە". ئەوجا کە کورد هەروا لە سنووری دەوڵەتە داگیرکەرەکاندا بێنێتەوە، ئەوا ناتوانن بەتەنێ پێوەندی یە ئابووری و کۆمەڵایەتی یەکانیش لە بنچینەوە بگۆڕن، چونکە سەربەخۆ نین. واتە ئەم بزووتنەوانە لە باری ئابووری و کۆمەڵایەتیشەوە ئەوپەڕەکەی جۆرە دەست پێداهێنانێك دەتوانن بە ئەنجام بگەیەنن، نەك شۆرشێك و گۆڕینی بنەڕەتی.**

هاوولاّتە بەڕێزەکان:

بۆ چارەسەرکردنی ئەو رێڕێیی و سەرلێشیواوی یە؛ بە بڕوای من، پێویستە بەر لە

هەموو شتێك هەموو حیزب و کۆمەڵە کوردی یەکان، چ ئەوانەی چەکداریان هەیە و چ ئەوانەی بێ چەکن، بە یارمەتیی شارەزایان و رۆشنبیرانی کورد لە کۆنگرەیەکی نەتەوەیی دا کە لە شوێنێك ببەسترێ و دەستی داگیرکەرانی نەگاتێ، لەوە بکۆڵنەوە بزانن ئامانجی بزووتنەوەی کوردایەتی چی یە. ئەگەر ئامانجی بزووتنەوەی کوردایەتی بەڵای وانەوە مانەوەیە لە سنووری ئەو دەوڵەتانەدا کە کوردستانیان داگیر کردووە و مەبەستیان دەستکەوتنی هێندەك مافی دێموکراتانە و مرۆڤ دۆستانەیە بۆ کورد، وەك **ئۆتۆنۆمی بان فیدرالی، یان مافی کولتووری** و **"بەرزکردنەوەی پلەی ئابووریی نێوچە کوردی یەکان"**، ئەوا ئەوە پێویستی بە راگرتنی چەکدار و ئەم هەموو قوربانیی ژیان و مالوێرانی و دەربەدەری و کاول بوونی هەزاران گوند و کۆچپێدانی ملیۆنان کورد و لە نێوچوونی سەت هەزاران کورد نی یە و ئەو ئامانجە تەسکو وتروسکە ئەم قوربانی یە گەورەیە ناهێنێ. لە سەمینارێکدا کە لە رۆژی شەممەی ۱۹۸۵/۵/۱۱دا لە ستۆکهۆڵم بە نێوی **"دۆزی ناسیۆنالی کورد، ئۆتۆنۆمی بان کوردستانێکی سەربەخۆ، یان بڕیاری چارەنووس لە ئازادی دا و بۆ ئازادی"** وە پێشکێشم کرد بە بەشداربوونی چەند سەت کەسێك و وتوێژێکی چەند سەعاتی، رەپوراست گوتم: ئەو مافە ئەم قوربانییە ناهێنێ و تەنانەت ئەو مافەش کاتێك دەست دەکەوێ کە ئەم دەوڵەتە داگیرکەرانە ببنە دەوڵەتی دێموکراتیی راستەقینە، ئەوەش پێویستیی بە پشوویەکی درێژ و پێکەوە خەباتی کورد و ئەو هێزە دێموکراتی یانە هەیە کە سەر بە گەلانی عەرەب و ترك و فارسن و ئەوەش خەباتێکی درێژخایەنی گەرەکە، ئەوەش هەیە کە جارێ ئەو هێزە دێموکراتانە، لە نێو عەرەب و ترك و فارس دا نین.

ئەمەیان وا! خۆ ئەگەر کۆنگرەکە بڕیاری دا کە کورد دەبێ بۆ سەربەخۆیی ی کوردستان هەوڵ بدەن وەك نەتەوەیەك کە خاوەنی خاکی خۆی و تایبەتکاری نەتەوەیی ی خۆی و مافی بڕیاری چارەنووسی خۆیەتی؛ ئەوا دیارە دەبێ ئەو کاتە چاوێك بەو سەنگ و تەرازووانەدا بگێڕدرێتەوە کە تا ئێستە بۆ کێشان و پێوانی بزووتنەوەی کوردایەتی بەکار هاتوون، ئەوەش بە پێرەویی کردنی ئەم پێشانەی خوارەوە:

۱) ــ یەکەمین سەرتا لەمەدا ئەوەیە کە بەرژەوەندیی گشتی (نەتەوە) بخرێتە

پێش بەرژەوەندیی تاکەکەس و بنەماڵەیی و حیزبایەتی و هۆزایەتی و نێوچەیی، واتە دەبێ لە بەرژەوەندیی گشتیی دا؛ بەرژەوەندیی تاك و بنەماڵە و حیزب و هۆز و نێوچە ببینرێ، نەك لە بەرژەوەندیی خۆ و بنەماڵە و حیزب و هۆز و نێوچەدا؛ بەرژەوەندیی گشتیی ببینرێ.

۲)ــ دەبێ لەو باوەڕەوە بچین بۆ کێشەکە کە هەموو جۆرە ئارەزوو و خەونێکی مرۆڤ کە ژیربێژی (منطق) پشتی بگرێ، هەرچەندە سەخت و گرانیش بێ دێتە دی، بە مەرجێ کەسی وا هەبن کە لێوەشاوەی ئەو کارە بن و، بێ کۆڵدان و پشت سارد بوونەوە و دوودڵی هەوڵ بدەن بۆی و کات و مەرج و دەستاوێژی لەبار و پێویست ئامادە بووبێ بۆ کارەکەیان و، ئەوجا هیچ هەڵێکیش لەدەست نەدەن و، خەڵکیش پشتگیری یان بکەن، یان هیچ نەبێ بەربەرەکانێ یان نەکەن. ئەوەش پێویستی بەوە هەیە کە **گیانی خۆویستی و خۆپەرستی و بە دەوری خۆدا خولانەوە و خۆ تەوەرەیی لە ڕێی پەروەردەی نەتەوەیی یەوە کز بکرێ و خەڵکەکە فێری ئەوە بکرێن کە فێری بەخشین بن و بێژن "هانێ" نەك ئەوەی هەر داوا بکەن و بێژن "کوانێ"؟**.

۳)ــ دەبێ ئەوە بخرێتە بەرچاو کە هەموو دەستکەوتێك لە بوونی سەرمایەوە پەیدا دەبێ. ئەگەر سەرمایە نەبێ دەسکەوتیش نابێ. مرۆڤی بێ سەرمایە مرۆڤی بێ دەسکەوتە. ئەوجا سەرمایەش هەر پارە نی یە، بەڵکو گەلەك جۆری هەیە. جارێك پارەیە، جارێکی دی مرۆڤی لێوەشاوە و ڕۆشنبیر و کادری ژێهاتی یە. جارێکی دی زانست و هونەرە. جارێکی دی دەسەلآتی لەش و وزەی کارکردنە. جارێکی دی شوێن و جێ یە (جیوپۆلیتیك). بۆ گەیشتنە ئامانج دەبێ هەموو جۆرە سەرمایەیەك بەشێوەیەکی هاوئاهەنگانە بخرێتە خزمەتی ئامانجەوە. دەبێ ئەوەش بزانین کە سەرمایەی تەکنۆلۆژی هێندی هێندی لە هەموو جیهاندا لە سەرمایەکانی دیکە دەسەلآتی خۆرتتر دەبێ. جا ئەگەر سەتەی بیستەم بەڕاست سەتەی هێزی کارەبا (ئەلەکتریك) بووبێ، ئەوا سەتەی بیستوویەکەمین سەتەی ئەلەکترۆنیك دەبێ. لە سەتەی بیستویەکەمدا هێندە شتی نوێ و تازە بابەت دێتە گۆڕێ و پێ بە پێی ئەوەش گەلەك سەنگ و تەرازوو کە ئێستە بۆ کێشان و دەستنیشانکردنی نرخ و نەرێت بەکار دەبرێن، دێنە گۆڕان. بەڵآم **شەڕ لەسەر دەسەلآت، واتە شەڕ لەسەر ئازادی (بوون و نەبوون) درێژ دەکێشێ و تووندوتیژتر دەبێ**. ئەگەرچی بەشێوەیەکی دیکە دەبێ لەوەی

پێشتر. ئەمەش هەر وا دەڕوا هەتا دەسەلآتی وەك یەك جێی دەسەلآتی ناوەك یەك دەگرێتەوە، واتە **کۆمەڵگەی یەکسان** دروست دەبێ. کەبێ کۆمەڵگەی یەکسان دروست دەبێ، ئەوە مرۆڤ ناتوانێ هەر لە ئێستەوە رملێ بدا بۆی. بەڵآم ئەوەی بە دڵنیایی یەوە پێشبینی دەکرێ، ئەوەیە ئەوانەی لە مەیدانی تەکنۆلۆژیای ئەڵەکترۆنیکدا دوواکەوتوو بمێننەوە، جێ یان لەم خرەی زەوی یەدا نابێتەوە. لەبەر ئەوە کورد دەبێ هەر لە ئێستەوە **بناخەی شۆرشێکی تەکنۆلۆژی لەسەر بنچینەی رۆشنبیریی نەتەوەیی و ئامانجی نەتەوەیی بنیات بنێ و خۆی ئامادە بکا تاکو لە کاروان بەجێ نەمێنێ.** دوژمنانی نەتەوەی کورد و داگیرکەرانی کوردستان چاوچنۆکانە خەریکی کارن لەم رووەوە. ئەوەتە دەوڵەتێکی وەك **هیندستان و پاکستان** کە گەڵەکانیان لە برساندا دەمرن، چەکی ئەتۆم دروست دەکەن. نموونەیەکی دی ئێرانە کە مانگانەی کاربەدەستەکانی پێ نادرێ، بەڵآم مووشەکی دوورهاوێژ (۱۵۰۰) کیلۆمەتری"**شیهاب**" دروست دەکا. **سەددام چەکی کیمیایی و میکرۆبیۆلۆژی دروست دەکا.** دەوڵەتی رووسیا لە باتی پارە ویسکی دەبەشێتەوە بەسەر کاربەدەستەکانی دا و خەڵکەکەی لە ئەورووپایی یەکان درۆزە دەکەن، کە چی راکێت دەنێرێ بۆ ئاسمان. کورد نابێ چاو لەم کەرێتی یەی ئەمانە و خۆ بەزلگرتنی فیشاڵکەرانە بکا، بەڵکو دەبێ لە مەیدانی تەکنۆلۆژی دا هەنگاوی ژیرانە بنێ. کورد دەبێ بزانێ کە **شۆرش نە تەقوتۆقی تفەنگ و نە قسەی زلی نێو کتێبە. شۆرش کردن هەوڵدانێکی ژیرانەی شێلگیرانەیە بۆ هێنانە دەستی گۆڕینێکی بنچینەیی ی پێوەندیی یەکانی نێو کۆمەڵگە لەباری نرخ و نەرێتەوە و، پرکردنەوەی جێگەکەیان بەنرخ و نەرێتیکی دی.** ئەوجا ئەگەر کورد دەیانەوێ **شۆرشێکی پێشکەوتنخوازانە** هەڵگیرسێنن، ئەوا پێویستە **ئازادی** بکەنە **تەوەرە** (محور)ی بزووتنەوەکەیان. هەر لەسەر ئەو بنچینەیەش بکەونە گۆڕینی سەنگ و تەرازوو و نرخ و نەرێت لە کۆمەڵگەی کوردەواری دا.

٤)ــ کوردستان مالی نەتەوەی کورد (واتە مالی کوردە جا ئەو کوردە لە کوردستان دا بێ، یان لە دەرەوەی کوردستان بێ، لە کوردستان لە دایك بووبێ، یان لە جێ یەکی دی). چونکە هەموو کوردێك پێوەندارێتیی کولتووری و هەستی دەروونی بە کوردستانەوە هەیە. هەروەها کوردستان مالی هەموو ئەو ناکوردانەیە کە

لە بەرەبەیانی مێژووەوە لە کوردستاندا دەژین و خۆیان بە کوردستانی دەزانن. کوردستان پێویستی بە هەموو کوردستانی یەکە، ژن بێ یان پیاو بێ، کارکەر بێ یان جوتکار بێ، مامۆستا بێ یان خوێندکار بێ، شاری بێ یان گوندی بێ، سەر بە هەر ئاین و هۆز و تیرەیەك دەبێ با ببێ؛ کوردستان پێویستی پێیەتی و، کوردستانیش بە تێکۆشین و تەقەلادانی یەکگرتووی کوردستانییان رزگار دەبێ و سەربەخۆ دەبێ. لەبەر ئەوە خەباتی هەر حیزب و کۆمەڵە و هۆز و بنەماڵە و ئاین و تاکێکی کورد بۆ لەناوبردنی حیزب و کۆمەڵە و هۆز و بنەماڵە و ئاین و تاکێکی دیکەی کورد، کارێکی بێ مێشکانە و گەوجانەیە و رۆژی رزگاریی کوردستان دوورتر دەخاتەوە.

٥)ــ گورز و خەنجەر وەشاندن لە یەکدی و بەکارهێنانی زۆر و چاوترساندن و تۆقاندن و خۆ و خەڵك خاپاندن رێی راست نین بۆ چارەسەرکردنی هیچ جۆرە کێشەیەك، بە تایبەتی کێشەیەکی ئاڵۆزی وەك کێشەی کورد.

٦)ــ سەربەرزیی هەموو ئەندامێکی نەتەوەی کورد و هەموو کوردستانییەك هەر لە سەربەرزیی نەتەوەی کورد و خەڵکی کوردستاندا جێی راستەقینەی خۆیان دەگرن. هیچ کوردێك و هیچ کوردستانییەك سەربەرز و بە رۆمەت نییە و نابێ هەتا کوردستان سەربەخۆ نەبێ و نەتەوەی کورد و خەڵکی کوردستان نەگەنە پلەی ئازادی و یەکسانی. سەرکوتکردنی هاوولاتانی کوردستان لەلایەن هاوولاتانی دیکەی کوردستانەوە و کوێخایەتی کردن بۆ داگیرکەرانی کوردستان و خۆهەڵکێشان بە پێوەندیی تۆندوتۆڵەوە لەگەڵ داگیرکەراندا، بەڕاستی سەربەرزی نییە، بگو سەرشۆڕییە. ■

پەراوێزەکانی سەمینارێ
«کورد و شۆرش»

(۱) ــ دانانی گەلی ئەلمان بە گەلێکی **«ئاری»** هەلەیەکی گەورە و ساختەکارێتییەکی بێ وێنە بوو لە مێژوودا کە لە پەنای ئەوەدا تاوانی قەلاچۆکردنی جووەکان و تاوانی هەلگیرساندنی جەنگی جیهانیی دووەم لە لایەن **حیزبی نازی** یەوە سازکران. راستییەکەی گەلی ئەلمان لە باری سەرنجی زانستەوە، هەرچەندە گەلێکی هێندوئەوروپاییە، بەلام لە خێزانی **«گەلانی ئاری»** نییە، بەڵکو لە خێزانی **«گەلە جەرمەنی یەکان»**ە. **«ئاری»** نێوێکە بۆ کۆمەڵە زمان و فەرهەنگی ئێرانی یە کۆنەکان و هێندییە کۆنەکان و، **«ئاری»** پێناسەیەکی زمانی و فەرهەنگییە، نەک پێناسەیەکی رەگەزی.

(۲) ــ (ئەم ژێدەرە رۆژی ۲۰۰۱/۱/۲۹ نووسراوە!)

ــ لە رۆژی ۱۹۹۸/۱/۹ دا و، بەبۆنەی یادی هۆنەر و نووسەر و سیاسەتکار و خەباتکاری کۆنەدەری کورد **ئاپۆ عوسمان سەبری** (۱۹۰۵/۱/۷ ــ ۱۰/۱۱/ ۱۹۹۳) یەوە، نێزیکەی شەست نووسەر و هۆنەر و رۆژنامەنووس و رۆشنبیری کورد لە شاری **دیمەشق** کۆبوونەوە و، لە ئەنجامی ئەوەدا بڕیاریان دا خەلاتێك بەنێوی **خەلاتی عوسمان سەبری** یەوە لە شێوەی نیشانێکدا دروست بکرێ و، هەر چەند سالێك جارێ بدرێ بە بێگانەیەك کە لە مەیدانێکدا خزمەتی نەتەوەی کوردی کردبێ. ئەو بەڕێزانە رووبان لە من نا کە سەرپەرشتی ئەو کارە بگرمە دەست خۆ. جا لەبەر ئەوەی لە سالی ۱۹۵۶ەوە ئاپۆ عوسمان وەك تێکۆشەرێکی رەوشت بەرزی نەگۆڕ دەناسم، تکاکەیانم نەدایە دووا وە. بەلام ئەوەم کرد بە مەرج بەسەریانەوە کە دەبێ لە کۆمیتەکەدا **(کۆمیتەی خەلاتی عوسمان سەبری)** چەند ژنێکی رۆشنبیری تێدابێ. ئەوانیش گوتیان **«باشە»**. پاش پێوەندیکردن بە بەڕێز **دایکی جوان** (ام جوان) کە یەکێکە لە نووسەر و هۆنەر و رۆشنبیرانی رۆژئاوای کوردستان، هەروەها بە پێشمەرگەی ئازا و رۆشنبیری کورد **دوکتۆر خەجێ یەشار** ەوە و، رازی

بوونیان بەوەی بینە ئەندامی کۆمیتەکە، کۆمیتەکەمان لە حەوت کەس پێکهات. ئەوجا کۆمیتەکەمان بڕیاری دا کە خەڵاتی یەکەم بدا بە زانا و مرۆڤدۆستی گەورەی ترك **پرۆفیسۆر ئیسماعیل بێشکچی**. هەڤاڵی بەڕێزمان نووسەر و چیرۆك نووس و وەرگێڕ (مترجم) **دلاوەری زەنگی** بە تایبەتی چوونە **ئەنقەرە** و خەڵاتەکەی بە دەستی خۆی لە رۆژی ۲۰۰۰/۷/۱۲ پێشکێش بە بەڕێز **ئیسماعیل بێشکچی** کرد. بێشکچی تا ئەو رۆژە خەڵاتی هیچ لایەکی پەسند نەکردبوو و، ئەمە یەکەمین جارە کە خەڵات پەسند دەکات. هەر پاش ئەوە گەلێك کەسایەتی و نووسەر و رۆژنامەوانی کورد پیرۆزبایی یان لە **بەڕێز بێشکچی** کرد بەو بۆنەیەوە. رۆژنامەی **Yeni Gündem** کە لە **ئەنقەرە** بە تورکی دەردەچێ لە رۆژی ۲۰۰۰ /۷/۱۷ دا وێنەی **بێشکچی و دلاوەری زەنگی** بڵاو کردبووەوە لە کاتێکدا کە **بەڕێز بێشکچی خەڵاتەکەی بەدەستەوە گرتبوو.**

شایانی باسە کە **کۆمیتەی خەڵاتی ئاپۆ عوسمان سەبری** لە رۆژی ۲۰۰۱/۱/۱۳ دا لە شاری **باد سالتزئوفلن** لە رۆژئاوای ئەڵمانیا سەمینارێکی سازکرد بۆ وتار خوێندنەوە و وتووێژکردن لە بارەی ژیان و بەرهەمی ئاپۆ عوسمانەوە. لەم سەمینارەدا نێزیکەی شەست کەسایەتی زانست و هونەر و نووسین و رۆژنامەوانی و هاوبیران و دۆستانی ئاپۆ عوسمان بەشداریان کرد.

(۳) ــ (ئەم ژێدەرەی خوارەوە لە مانگی یەکی سالی ۲۰۰۱ دا نووسراوە)

ــ تەڵەفزیۆنی **MED** کە لە سالی ۱۹۹۵ دا کەوتە کار، یەکەمین تەڵەفزیۆنی سەتەلایتی کورد بوو. سەرەڕای هەموو کەموکورتی و ناتەواوی و خزمەتێك بە رێبازی **PKK** وەء زۆر خزمەتی بە زمان و هونەری کورد و هۆشیاریی کورد کرد. بەڵام پاش گرتنی سەرکردەی PKK **بەڕێز عەبدوڵا ئۆجەلان (ئاپۆ)** تەڵەفزیۆنەکەش بەداخەوە پلەی نرخی هاتە خوارەوە و بوو بە دارەستی سەرکردەکانی PKK.

(٤) ــ خولە پیزە کوڕی بنەماڵەیەکی جوتکاری دانیشتووی گوندێکی سەر بە ستانی سلێمانی بوو. **دایکی خولە نێوی پیزە بوو** کە کورتەی **«پیرۆز»**ە. خولە گەنجێك بوو کە هەر لە منداڵی یەوە بە ئازایەتی و جوامێری لە نێو خەڵکی گوندەکەدا ناسرابوو. رۆژێکیان بەردەستی دەزگەیەکی میری یان پۆلیسێك دێ بۆ مافی **خولە** و دەیەوێ خولە بیا لە گەڵ خۆی بۆ ئەو دەزگەیە (لەبیرم نەماوە بۆ چ مەبەستێك دەبێ)،

بەڵام **خولە** لەوکاتەدا نەخۆش و لەنێو جێگەدا دەبێ. پیزەی دایکی خولە بە **بەردەستەکە** یان **پۆلیسەکە** دەبێژێ: **«خولە نەخۆشە ناتوانێ لە گەڵت بێ»**، بەڵام کابراکە زۆر بەشێوەیەکی ناشیرین بەرەوڕووی پیزە دەبێتەوە و کە **پیزە** دەیەوێ ڕێ لە کابرا بگرێ کە نەیەتە ژوورێ، بەشەق بەردەبێتە **پیزە**. **خولەش** لەو کاتەدا لە جێگە ڕاست دەبێتەوە و هێندە لە کابرا دەدا بریندارى دەکا و ناچارى دەکا بە پەلەپرووسکێ خۆی بگەیەنێتەوە دەزگەکە، ئەوجا چەند پۆلیسێك دەچنە سەرمالی خولە و لەبەر دەرگەوە هاوار دەکەن لێی کە خۆی بدات بەدەستەوە ئەگەنا دەکوژرێ. لەمەوە دەبێتە شەڕە تفەنگ لەنێوان خولە و پۆلیسەکاندا و پۆلیسەکان دەکوژرێن و خولە ڕادەکا و دەداتە کەژوکێو. کورت و کرمانجی **خولە** لە ماوەی سالێکدا توانی ژمارەیەکی یەکجار زۆر پۆلیس کە چووبوونە سەر خولە بۆ گرتن یان کوشتنی، لەنێو ببا. ئەز ئەوکاتە لە دووانپۆلی قوتابخانە بووم، کە هەموو ڕۆژێ لە قوتابخانە باس هەر باسی **خولە پیزە** بوو. ئەوەی کە هەمووکەس باوەڕیان پێ هێنابوو ئەوە بوو کە خولە پیزە هەر پۆلیس و کاربەدەستی میری دەکوشت، نەك هەژار و خەڵکی ساده. بگرە دەیانگوت کە کاربەدەستێکی دەکوشت پارە و شت و مەکەکانی دەدا بە گوندی یەکان. ڕۆژێکیان لە باوکم پرسی **«بابە ئەم خولە پیزەیە کێیە وا نێوی دەرکردووە؟»**، باوکم گوتی: **«ڕۆڵە خولە پیزە جەردەیەکی بەهەشتی یە، ڕووی حکوومەت ڕەش بێ»**. ڕاستییەکەی حکوومەت دامابوو بەدەست **خولە پیزەوە** تا بە هۆی قێڵ و تەڵەکەوە و حیزانە بەدەستی یەکێك لەوانەی بەدڕۆ خۆیان کردبوو بەهاوکاری **خولە**، خولە لەنێو برا. باش لەبیرمە کە خەڵکەکە هەموو خەفەتبار بوون بۆ نەمانی **خولە پیزە**.

ژیان و بەسەرهاتی خولە پیزە نموونەیەکە بۆ دڕندەیەتیی داگیرکەرانی کوردستان و شەڕفرۆشتنیان بەخەڵك و ناچارکردنی مرۆڤی دڵپاك و ئاشتیخواز بەدەست وەشاندن لێیان. **خولە پیزە** دەهێنێ چیرۆکێکی شانۆیی لەسەر بنووسرێتەوە و بکرێتە فیلمێکی سینەمایی.

(٥) ــ (ئەم ژێدەرە لە مانگی یەکی ساڵی ٢٠٠١ دا نووسراوە)

ــ محەمەد لەیلا لە ڕۆژی ١٩٣١/٣/٩ دا لە **تاخی کوردان (حی الاکراد)** لە شاری **دیمەشق (دمشق)** لە **سووریا** لە دایك بووە. خوێندنی

سەرەتایی و نێوەندیی و دووانێوەندیی و خوێندنگەی پەروەردەی هەرلەوێ تەواو کردووە و لە ئەزموونی بەکەلۆریای دووانێوەندیی دا بەرزترین نمرەی لە هەموو سووریادا هێناوە. لە ماوەی سالانی خوێندن و ژیانی دا لە سووریا وەک کرێکار و دارتاش و مامۆستای قوتابخانەی سەرەتایی کاری کردووە. بەهۆی کوردایەتی یەوە لە لایەن کاربەدەستانی سووریاوە راوەدوو نراوە و ناچار کراوە کە بڕەقێ بۆ دەرەوە و لە سالی ١٩٦٥ دا وەک **پەنابەری رامیاری** لە ئەڵمانیا وەرگیراوە. ئەوجا خەریکی خوێندنی هەندازیاری بووە و لە **زانستگەی تەکنۆلۆژیی براون شقایك** دیپلۆمی هەندازیاریی وەرگرتووە. پاش دامەزراندنی **ئەکادێمیای کوردی بۆ زانست و هونەر** لە سالی ١٩٨٥ دا بووە بە ئەندامی ئەکادێمیا و لە کۆنگرەی یەکەمی ئەکادێمیادا کە لە شاری **ڤیەننا** بەسترا باسێکی خەستی لەبارەی **بارستایی** یەوە پێشکێش کرد. شایانی باسە کە **پرۆفیسۆر بارام رەسوول**، کە ئەندامێکی دیکەی ئەکادێمیایە و داهێنەری دەرمانی (Xalatan) ە بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشی ئاوی رەشی چاو کە دەبێتە هۆی کوێربوون، ئەویش هەرلەو کۆنگرەیەدا وتارێکی زۆر بەنرخی بەزمانی ئینگلیزی پێشکێش کرد.

محەمەد لەیلا بلیمەتێك بوو لە **ماتماتیك و فیزیکدا** و، ئەنجامی لێکۆڵینەوەکانی خۆی لە بارەی رەوشی **بارستایی** (Massismus)یەوە کە لە ١٩٥٧ ەوە تا کۆچی دوواییی پێوەی خەریك بوو، لە چەند بەرگێکدا بەزمانی ئەڵمانی بلاوی کردووەتەوە. **تیۆری محەمەد لەیلا ئەمەیە کە بنەماکانی نیوتن و ئاینشتاین لەبارەی ڕاکێشانی بارستایی یەوە لە پنچینەوە هەڵەن.** محەمەد لەیلا ماوەی بیست سالێ پتر بیرویۆچوونەکانی خۆی چەندین جار خستە بەردەمی زاناکانی ئەوروپا، بەڵام هیچ کامێکیان **نەگوتیان راستە و نەگوتیان ناڕاستە**، بەکورتی دامابوون بەدەست نەوەوە کە بتوانن ئازایانە بیروڕایەك دەربڕن. بەڕاستی ئەگەر **محەمەد لەیلا** کورد نەبوایە، چەند جارێك پێشنیاز دەکرا کە خەلاتی نۆبێلی بدرێتێ. **محەمەد لەیلا** لە رۆژی ٣٠/ ٩/ ٢٠٠٠ دا پاش ئەوەی ماوەی دە رۆژ لە نەخۆشخانە کەوت، لە شاری **براون شقایك (ئەڵمانیا)** کۆچی دوواییی کرد، گیانی پیرۆزی بەبەهەشت شادبێ.

(٦) ــ **سەعی گەوهەر** کوڕی خێزانێکی نیشتمانپەروەری کوردستان بوو. **دایکی سەعی، گەوهەر خان** ژنێك بوو بە نازایی و ژیرەکی نێوی دەرکردبوو. **سەعی**

هەر لە منداڵییەوە بە چاونەترسی و سەربەرزی و لە سەرکردنەوەی مرۆڤی لێقەوماو ناسرابوو. **سەعی** خاوەنی چایخانەیەك بوو لە **سلێمانی** کە بووبووە مەڵبەندی نیشتمانپەروەران. **سەعی گەوهەر** لە کۆتایی پەنجاکاندا بوو بە هاوبیری **کاژیك** و هەتا کۆچی دووایی هەر لەسەر ئەو رێیە مایەوە. **سەعی گەوهەر** لەماوەی ژیاندا و لەسەر کوردایەتی **هەژدەجار** خراوەتە زیندانەوە. **هەرەسهێنانی شۆرشی ئەیلوول** و پاش ئەوەش کارەساتەکانی **هەڵەبجە و ئەنفال و ئەوجا گەڵپەوەکەی بەهاری ١٩٩١** و **پەڕەوازەبوونی منالەکانی** هەربەکە بۆ لایەك کارێکی گەورەیان کردەسەر هەستی نازك و دەروونی زیندووی سەعی و لە شەوی ٢٢ــ١٩٩٢/٢/٢٣ دا بەدەستی خۆی کۆتایی بەژیانی خۆی هێنا. هەزاران چرا لەسەر گۆڕی پیرۆزی بێ.

(٧) ــ (ئەم ژێدەرەی خوارەوە لە مانگی یەکی ٢٠٠١ دا نووسراوە)

ــ ئەوکاتەی کە ئەم سەمیناره پێشکێش کرا هێشتا **بەڕێز ئۆجەلان** لە **سووریا** دەرنەکرابوو و نەهاتبووە **ئەورووپا**. کە هاتە ئەورووپا لەبارەی مافی کوردەوە پرۆژەیەکی پێشنیاز کرد وەك **ئۆتۆنۆمی کولتووری** وابوو. دووایی کە گیرا و خرایە زیندانی **ئیمرالی** یەوە، وازی لە ئۆتۆنۆمیش هێنا و داوای **«مافی خۆبەدەستەوە و نووسینی کوردی کرد لە سنووری کۆماری دێمۆکراتی ترك دا»**.